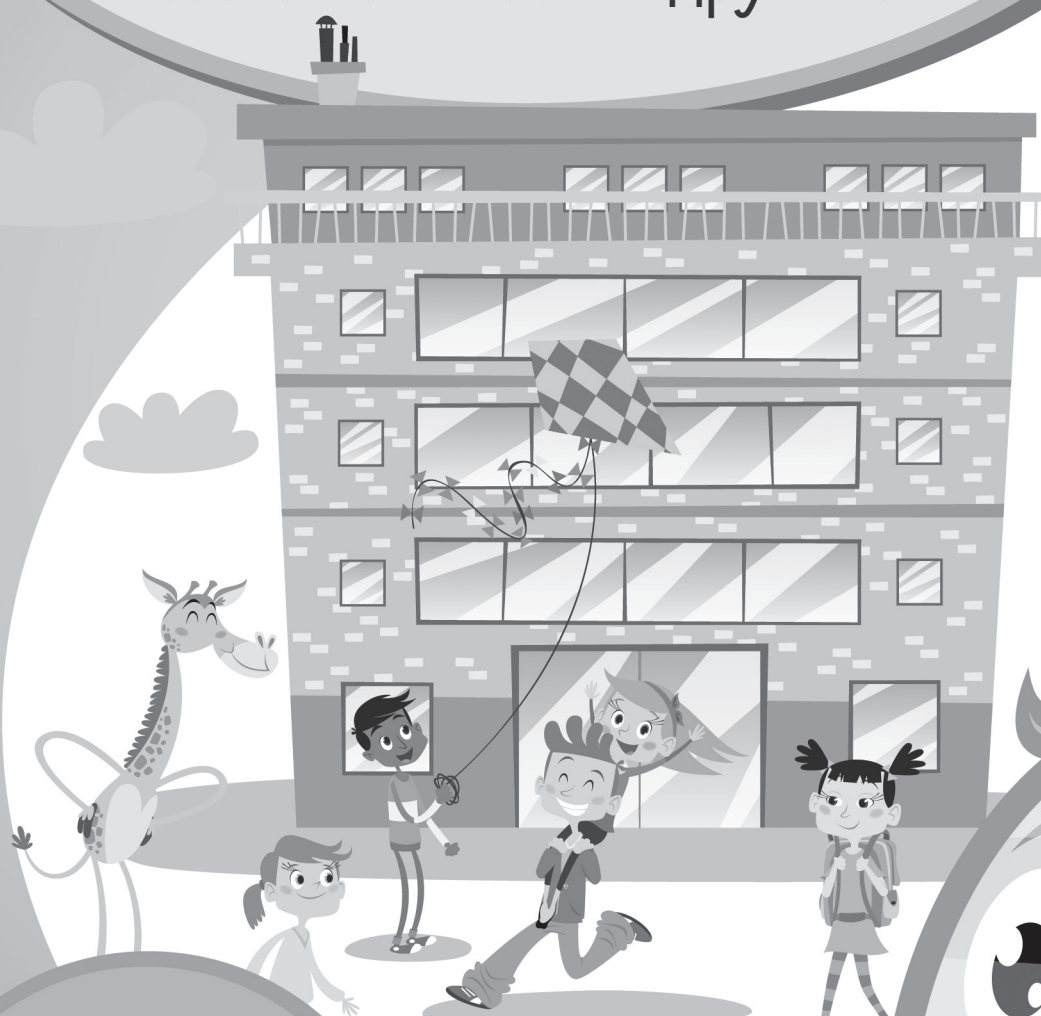
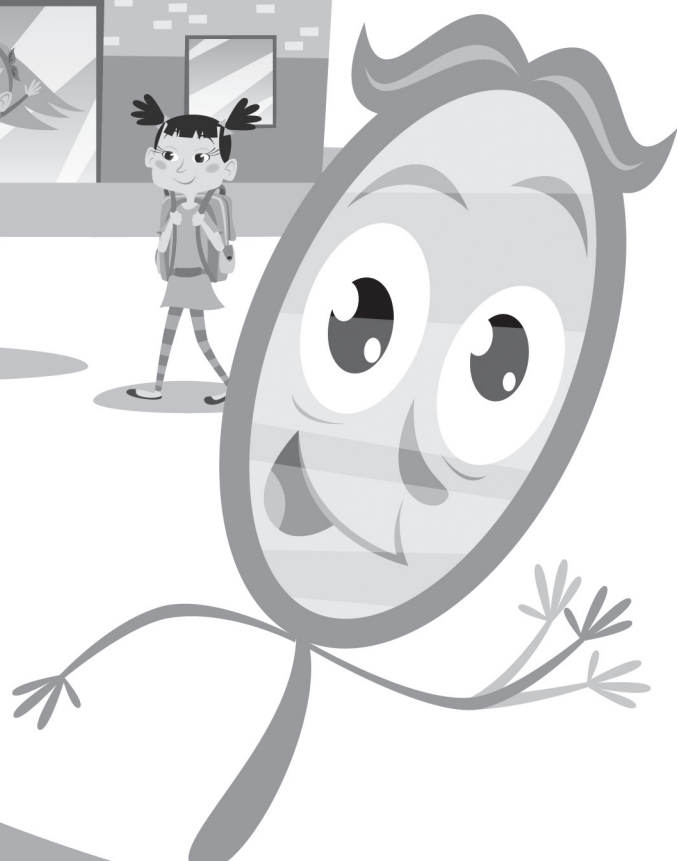

Приручник за наставнике

за употребу радне свеске
Грађанско васпитање –
сазнање о себи и другима 4

уз радну
свеску
Грађанско
васпитање –
сазнање о себи
и другима 4

Посвећено најдражој др Нади Ићковић Савић

С посебним поштовањем и љубављу, с безграничном захвалношћу за поверење, подстицај, подршку, за сва знања и умења која нам је с радошћу подарила и која су ушкана у овај Приручник како би чаролија ненасилне комуникације пронашла пут до срца у свакоме од нас кроз хармонију осећања и пошреба.

Ауторке

САДРЖАЈ

НАСТАВНИ ПРОГРАМ – ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ	
– САЗНАЊЕ О СЕБИ И ДРУГИМА ЗА 4. РАЗРЕД ОСНОВНЕ ШКОЛЕ	5
Циљеви предмета.....	5
Задаци предмета	5
ТЕОРИЈСКЕ ОСНОВЕ ПРОГРАМ	7
МЕТОДЕ И ОБЛИЦИ РАДА У ГРАЂАНСКОМ ВАСПИТАЊУ	9
САДРЖАЈИ ПРОГРАМА	11
СЦЕНАРИО РАДИОНИЦА ЗА НАСТАВНИКЕ И РАДНА СВЕСКА ЗА УЧЕНИКЕ	13
Главни ликови у радној свесци	13
Текстови у радној свесци.....	14
Знакови у радној свесци	14
Боје у радној свесци	14
Називи тема и радионица у радној свесци	15
КРИТЕРИЈУМИ И НАЧИН ОЦЕЊИВАЊА	16
ПРОСТОР, ОПРЕМА И НАСТАВНА СРЕДСТВА	17
УПОТРЕБА РАДНЕ СВЕСКЕ У НАСТАВИ	17

НАСТАВНИ ПРОГРАМ

ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ – САЗНАЊЕ О СЕБИ И ДРУГИМА ЗА 4. РАЗРЕД ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

(1 час недељно, 36 часова годишње)

Грађанско васпитање је саставни део мултидисциплинарне области образовања за демократију и грађанско друштво. Задатак овог предмета је да образује ученике за демократски начин живљења, да оспособи ученике да живе у заједници, да негују демократске вредности и ставове. То подразумева да ученици науче да живе заједно кроз поштовање права других и кроз усвајање и разумевање појмова правде, права, личне одговорности, слободе избора, солидарности, као и активног учешћа у заједници.

Циљеви предмета

Општи циљ предмета Грађанско васпитање – сазнање о себи и другима 4 (ГВ 4) јесте подстицање развоја личности и социјалног сазнања код ученика четвртог разреда основне школе. Овај предмет пружа могућност ученицима да постану активни учесници у процесу образовања и васпитања и да изграде сазнања, умења, способности и вредности неопходне за формирање аутономне, компетентне, одговорне и креативне личности, отворене за договор и сарадњу, која поштује и себе и друге.

Задаци предмета

У васпитно-образовном раду на реализацији овог предмета остварујемо неколико основних група задатака:

Задаци који се односе на разумевање и усвајање следећих најважнијих појмова:

- **дечја и људска права и слободе** – познавање својих права, препознавање најважнијих категорија дечјих и људских права; упознавање с Конвенцијом о дечјим и људским правима; разумевање односа између људских права и демократије, мира и развоја;
- **идентитет** – разумевање појма идентитет; препознавање својих потреба и жеља и схватање себе у друштвеном контексту; схватање појединачног и групног, мањинског и грађанског идентитета;
- **друштвена одговорност** – разумевање појма одговорности; схватање разлике између одговорности према себи, другим људима, заједници;
- **прихватање и уважавање различитости** – препознавање и превазилажење стереотипа и предрасуда; подстицање схватања да је различитост сваког појединца темељ богатства света;
- **једнакост** – познавање појма једнакости у контексту расних, културних, националних, верских и других разлика;
- **право и правда** – разумевање значења појмова права и правде; схватање односа између права и правде; познавање улоге права у стварању појединачне и друштвене сигурности; познавање основних последица непоштовања правних норми;

- **мир, сигурност и стабилност** – разумевање значења појма мир; схватање улоге коју сарадња и мирно решавање сукоба имају за лични и глобални развој; познавање основних поступака мирног, ненасилног, конструктивног решавања сукоба;
- **тимски рад** – принцип функционисања тима и улога у тиму; схватање разлике између функционисања групе и тима;
- **демократија** – познавање основних обележја демократског процеса и разумевање односа између демократије и дечјих и људских права.

Задачи који се односе на вештине и способности:

- **примена појмова** – примерена употреба појмова у комуникацији;
- **критичко мишљење** – преиспитивање утемељености информација, поставки и ставова;
- **јасно изражавање** личних ставова и мишљења;
- **аргументација**, заступање и анализа ставова и мишљења и доношење закључака; самостално доношење одлука и одговорност у просуђивању и деловању;
- **саосећајна комуникација** – изражавање својих осећања, потреба и мишљења; активно слушање; разумевање и уважавање туђих осећања, потреба, ставова и мишљења;
- **умеће истраживања** – избор, прикупљање, критичка анализа и провера података из више извора као начин решавања проблема;
- **тимски рад** – прилагођавање свога мишљења групи у циљу изналажења заједничког решења;
- **ненасилно решавање сукоба** – примена саосећајног слушања, дијалога; преговарање и аргументовано излагање усмерено на постизање заједничких циљева; употреба ја-емпатије и ти-емпатије
- **руковођење** – одговорно управљање групом према критеријуму опште добробити;
- **учешће** – укључивање у процес одлучивања од заједничког интереса.

Задачи који се односе на ставове и вредности:

- приврженост демократским начелима и поступцима; приврженост дечјим и људским правима; неговање и уважавање једнакости, правде; позивање на друштвену одговорност, плурализам, солидарност;
- приврженост ненасилном и конструктивном решавању проблема;
- спремност на заступање и заштиту својих и туђих права;
- спремност на преузимање одговорности за своје поступке;
- заинтересованост за свет око себе и отвореност према разликама;
- спремност на саосећање с другима и пружање помоћи онима којима је то потребно;
- спремност на супротстављање предрасудама, дискриминацији и неправди на свим нивоима.

ТЕОРИЈСКЕ ОСНОВЕ ПРОГРАМА

Теоријско утемељење предмета Грађанско васпитање – сазнање о себи и другима је **интеракционистичка теорија психичког развоја**, према којој је социјална интеракција основни конструктивни чинилац развоја ученика. Одлучујућу улогу у развоју има управо сарадња између одраслог и деце у зони наредног развоја деце, тј. у области оних функција које у време интеракције код деце још нису развијене него су у фази настајања. Одрасли се појављује као организатор таквих размена међу децом, које ће представљати подстицај за развој њиховог социјалног сазнања, самосвести, моралног и критичког мишљења.

Програм је заснован и на **подучавању о дечјим/људским правима** у школи и у тесној је вези с друштвеним и политичким системом који подржава школски систем. С једне стране, подучавање о људским/дечјим правима у школама охрабрује ученике да знају своја права и одговорности, да граде моралну процену и делују као информисани, самопоуздани и толерантни грађани. С друге стране, једно отворено, толерантно и плуралистичко друштво у демократском политичком систему обезбеђује оквирне услове за подучавање о људским правима у школама. Треба имати на уму да залагање за дечја/људска права представља процес. Сама дечја/људска права нису скуп принципа и правила уклесаних у камен, већ подстицај за развој, адаптацију на нове проблеме и одговор на нове изазове с циљем да се унапреди квалитет живота заједнице у којој дете живи.

Како ученици стичу основно знање о дечјим/људским правима (подучавање о људским правима, сазнање о пореклу и историји људских права, питање универзалног прихватања људских права) они развијају ставове, способности и вештине које им омогућују да учествују у отвореном демократском друштву, како у школи (док су у школи), тако и касније, у зрелом животном добу.

Подучавање о дечјим/људским правима, омогућава деци да стекну базичне способности и вештине које су им потребне као активним грађанима. Важно је да наставници имају на уму да се подучавање о људским правима најделотворније одвија у атмосфери и средини које охрабрује ученике да развијају независан начин мишљења, толеранцију, способности слушања и сарадње с другима итд.

Уколико наставници прихвате дечја/људска права као педагошку смерницу, њима примере начин подучавања, избор метода, ако креирају најповољнији амбијент за учење и прихвате концепт ученика као индивидуе са властитим достојанством и неотуђивим правима, сама школа постаће место где се уче друштвене вештине, примењује демократско понашање и свакодневно стиче искуство и расправља о односима између права и обавеза.

Када подучавамо о дечјим/људским правима, позивамо се на уставни оквир земље, који обезбеђује слободу мишљења, изражавања, штампе и образовања. Тако обезбеђујемо да се образовање отворено бави основним принципима једнакости, нпр. принципом недискриминације у односу на полове, расно или етничко порекло, верско уверење или изражавање, политичко мишљење итд.

Елементи планирања **у, за и о људским правима**, како су представљени у Програму, могу се чинити веома захтевним. Зато треба имати на уму да није основни циљ постићи савршенство, него чинити стални, свакодневни напор према његовом испуњењу. Ако школа успева у унапређењу средине у којој се учење одвија, у погледу толеранције, једнакости и слободне расправе, ученици ће сутрадан, када буду били млади грађани, очекивати од друштва да се придржава истих принципа.

Наставници имају истовремено сјајан и тежак задатак. Допринос школа је одлучујући, посебно у нашем друштву. Партнерски приступ који се негује на часовима ГВ постаће саставни део нашег свакодневног наставног рада. Ученици који су искусили да буду саслушани у школи и да се њихово мишљење уважава и да имају права која повлаче одговорности, биће најбоље опремљени за будућност.

Програм негује дечје образлагање одговора и промишљање о ситуацијама представљеним у свим садржајима. Централно место у програму ГВ 4 представљају: промишљање, стављање себе у дату ситуацију, разумевање угла гледања и поступака других, налажење конструктивног одговора у ситуацијама сукоба.

Веома је важно да наставник провежбава с децом саосећајно слушање, емпатију и препознавање потреба (сопствених и туђих), као и откривање нових начина и стратегија које служе задовољавању потреба свих могућих актера. Истинско повезивање и разумевање људи догађа се на нивоу потреба, јер тако градимо односе и повезујемо се једни с другима. Узајамни односи у заједници могу бити складни ако смо отворени за разумевање и за превазилажење сукоба на ненасиљан начин. Поред когнитивне обраде ситуација неопходно је провежбавати саосећајно слушање и ненасилну комуникацију како би се пронашао конструктивни излаз из сваке ситуације сукоба. Фокус је на задовољењу потреба обеју страна у сукобу. Потребно је да се уверимо да се свака ситуација може решити на начин да се обе стране суштински разумеју.

Вежбање на овом пољу доприноси да ученици постану свесни тога да не постоји само црно-бела слика или само опција: „или-или“. Када тако гледамо, налазимо се на терену суђења и процењивања. То не доприноси побољшању квалитета суживота. Оно што може да помогне у том случају јесте саосећајно слушање и „стављање жирафећих ушију“ – према себи или према другима. Повезујући осећања и потребе и постајући их свесно, дете прави искорак у разумевању себе и других.

Одговор на питање које је често у програму, а то је – „Шта је могло бити другачије?“ или „Шта би ти урадио/урадила?“ произилази управо из освешћивања потреба и упућује на то да постоји начин да се проблем реши на конструктиван начин и на свеопште задовољство.

Амерички истраживач на пољу емпатије и значаја емпатије за морални развој, психолог Мартин Хофман¹, тврди да су корени моралности у емпатији. Емпатија је, према њему, врста саучествовања с другима које подстиче децу/људе да реагују и помогну другима. Хофман даље говори о **значају вештине стављања у позицију другог или вештине „бити у туђој кожи“**. Таква позиција омогућава боље разумевање осећања друге особе, уводи у емпатију и подстиче акцију за деловање и помоћ. Овакав приступ близак је и нашем поимању емпатије и њеном значају у међуљудским односима, у решавању конфликта и развоју моралног понашања. **У овом програму често тражимо од деце да се ставе у позицију другог, јер је то прави начин сагледавања осећања и потреба друге особе. Без тога, тј. без емпатског повезивања с другима, нема суштинске комуникације и повезивања. Наш приступ је саосећајно слушање, развијање саосећања, односно емпатије и налажење нових решења, нових стратегија за задовољење потреба.**

Емпатија је једна од компоненти социјалне компетенције. Она је и кључна друштвена способност, јер подразумева разумевање туђих осећања и потреба и поимање ставова оног другог, као и поштовање разлика у ставовима других људи. Мартин Хофман сматра да људи поседују урођену способност за емпатију.

¹ Види: Хофман, М., *Емпатија и морални развој*, Дерета, Београд, 2003.

Развијање емпатије, саосећања, један је од циљева који се провлачи кроз цео програм. Развијамо саосећање – изражавање сопствених и разумевање туђих осећања и потреба, кроз следећа питања:

- Шта се догодило?
- Како се осећаш у вези с тим?
- Зашто се тако осећаш? Које су твоје потребе? Шта би ти волео/волела?
- Имаш ли неки захтев како би било другачије, онако како би ти волео/волела, а да твоје потребе буду задовољене?
- Како друга особа види шта се догодило?
- Како се друга особа осећа?
- Шта друга особа жели?
- Шта видиш да би могао да буде захтев друге особе а да његове/њене потребе буду задовољене?

Откривање личних мотива и намера, развијамо питањима:

- Шта мислиш зашто је друга особа то урадио/урадила? Шта та особа жели?

Угроженост дејих права откривамо питањима:

- Које је право овде угрожено?
- Како се осећаш (осећа неко други) када су права угрожена?
- Које вредности се тиме крше?
- Шта би ти волео/волела (волео неко други) како би потребе биле задовољене?
- Имаш ли предлог како то може да буде другачије?

Откривање и освешћивање личног избора и одговорности обавља се кроз следећа питања:

- Шта је требало да урадиш ти (или да уради неко други) у тој ситуацији?
- Шта сада можеш да урадиш у вези с тим?

Успостављање везе с дејим искуством остварује се кроз питања:

- Да ли се теби некада то десило? Шта си тада урадио/урадила? Зашто?

Освешћивање личних осећања и потреба постижемо питањима:

- Како си се осећао/осећала у вези с тим?
- Шта си желео/желела?

МЕТОДЕ И ОБЛИЦИ РАДА У ГРАЂАНСКОМ ВАСПИТАЊУ 4

Методску окосницу предмета чине интерактивне радионице, структуриране активности које настају као резултат захтева који уводи водитељ радионице, а које су обједињене око главне теме. Већина радионица у овом програму прорађује ситуацију која је блиска искуству детета и садржи развојни изазов који деца савладавају на начин који им је близак из претходних разреда – откривањем осећања и потреба по моделу Маршала Розенберга² (корац ННК) и кроз дискусију (размена у пару, у малој групи, у великој групи) и саосећање. Тиме се подстиче развој деце у зони наредног развоја.

Битне одлике васпитно-образовног рада у овом наставном предмету су:

- искуствено учење, односно уобличавање и поимање личних, аутентичних доживљаја и ставова ученика кроз размену у групи, а не преношење готових знања;

¹ Види: Розенберг, М., *Језик саосећања*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2002.

- игровни контекст, односно могућност да ученици кроз игру истражују разноврсна решења за проблеме с којима се суочавају;

- партиципација и интеракција које омогућавају ученицима да стекну самопоуздање и да се поступно оспособе за разговетно изношење својих ставова и асертивни наступ пред другима, да прихвате тимски приступ решавању проблема и буду мотивисани за постизање циљева од заједничког интереса;

- рефлексција: лични утисак као увид у добит након завршеног процеса.

У складу са оваквом теоријском основом и одликама васпитно-образовног рада, у настави ГВ 4 користе се следеће методе и технике:

- истраживачке методе (пројекти, анализе случаја),
- интерактивне методе (дискусија, расправа, преговарање, дијалог, интервју, дописивање и друге интерактивне методе),
- симулацијске методе (игра улога, симулирање доношења одлука, симулирање међукултуралних односа),
- игровне методе (драматизација, игре улога из прича, игре опуштања),
- стваралачке методе (*олуја идеја*, писање писама или прилога за новине, обраћање локалној управи или ученичком парламенту, израда плаката),
- приче из дечјег искуства које илуструју проблем и намерно су недовршене, отворене, тако да могу да подстакну размишљање и саосећање.

Како је у предмету Грађанско васпитање – сазнање о себи и другима важно да ученици стичу знања, усвајају вредности и развијају примерене вештине учећи с другима и уз њихову помоћ, програмом су предвиђени следећи **облици образовно– васпитног рада:**

- рад у пару,
- рад у групи,
- размена у великој групи – одељењу,
- рад целог разреда (више одељења),
- индивидуални рад.

При прављењу припреме за реализацију васпитног рада кроз ГВ 4 важно је водити рачуна о неколико чинилаца који су од суштинског значаја за квалитетну и развојно подстицајну размену:

- јасно артикулисање циља активности и договор о правилима којих треба да се придржавају сви учесници размене. Будући да се ради о учењу кроз размену, кључни чинилац успешности размене јесте квалитет узајамног слушања. Важно је да ученици увиде да слушањем туђих гледишта и ставова имају прилику да сагледају своје полазиште у новом светлу, да га дограде и обогате;

- распоред седења који омогућава свим учесницима размене да виде једни друге;
- след активности који је тако конципиран да подстиче и одржава интересовање и сазнајну мотивацију ученика, што се постиже динамичном сменом различитих видова активности и размене;

- настава се изводи по редоследу радионица како су дате у приручнику *Грађанско васпитање – сазнање о себи и другима 4*, који су наставници добијали на обукама за реализацију овог предмета.

Најважнији задатак и улога наставника у процесу васпитања и образовања је:

- да помогне ученицима да формирају позитивну слику о себи, да стекну самопоуздање, да осете да кроз процес размене с другима могу да обогате своју личност и сазнање;

– да подстиче код ученика развој оних стилова понашања којима се штите дечја/људска права и јачају демократски односи у школи;

– да подстиче развој ученика кроз интеракцију и изнутра, стварајући когнитивне сукобе који подстичу дечје активно реорганизовање сопственог искуства и тако доводе до развојних промена.

С тим у вези, овај предмет тражи да наставник буде спреман да подржи ученике када им је тешко да се изразе или да слушају и да буде отворен да чује без критиковања и процењивања и оно што није у складу с његовим вредностима. Подстицајним питањима треба да наведе ученике да сагледају ситуацију из друге перспективе, да кроз социо-когнитивни конфликт сами реструктурирају своја мишљења и ставове.

Како је учење по моделу важан облик социјалног учења, битно је да наставник својим понашањем, начином рада и односом према ученицима демонстрира (демократске) вредности које жели да његови ученици усвоје.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

1. Тема (2 часа): *Подстицање тржишног рада, договарања и сарадње са вршњацима и одраслима*

1. РОДИТЕЉСКИ САСТАНК – сусрет родитеља, наставника и ученика. Размена о узајамним очекивањима, потребама, захтевима, тешкоћама везаним за остваривање програма грађанског васпитања.

2. УВОДНИ ЧАС – упознавање ученика са садржајем предмета и начином рада.

2. Тема (8 часова): *Универзално важење дечјих права*

3. ДРВО ДЕЧИЈИХ ПРАВА – увођење људских и дечјих права у разред, подсећање на оно што ученици већ знају о правима и разматрање значаја ових права за сопствени живот.

4.5. ПРАВИМО РЕКЛАМНИ ШТАНД КОНВЕНЦИЈЕ О ДЕЧИЈИМ ПРАВИМА – ученици детаљно проучавају једно право, за које се одреде договарањем, анализирају текст, истражују начин симболичког приказивања. Уче се да објасне свој избор, да га јавно презентују и у стварној ситуацији. (2 часа)

6.7. СВИ РАЗЛИЧИТИ – СВИ ЈЕДНАКИ – ученици се упознају међусобно кроз уочавање сличности и разлика и разлике прихватају као богатство. (2 часа)

8. НЕПРАВДА ЈЕ КАД... – кроз игру ученици симулирају неправду. Постају свесни своје реакције на неправду и схватају значај сарадње за решење проблема.

9.10. СТАВОВИ О ПРАВДИ – повезивање права с дужностима; прихватање да праведно за једног није увек нужно праведно и за другог. (2 часа)

3. Тема (10 часова): *Заједно стварамо демократску атмосферу у нашем разреду, школи*

11.12. ПРАВА, ДУЖНОСТИ, ПРАВИЛА – увођење ученика у демократски начин договарања око заједничких правила, схватање међусобне повезаности права, дужности, правила/закона. (2 часа)

13.14. УЛОГА ПРАВИЛНИКА – КУЋНОГ РЕДА ШКОЛЕ – подстицање ученика да одаберу вредности у оквирима људских/дечијих права, да их разматрају, упоређују, да

их се придржавају. Помоћи деци да дођу до решења у ситуацији кад је тешко поштовати правила. (2 часа)

15.16. СВИ МИ ИМАМО ПРЕДРАСУДЕ – ученици преиспитују постојање предрасуда и стереотипа везаних за узраст, пол, националност. Уче се да увиде узрочно-последичну везу између постојања предрасуда и кршења права других. Уче се да препознају сукоб различитих вредности. (2 часа)

17.18. ДА САМ ЧАРОБЊАК, ЈА БИХ – подстаћи ученике да стварају визије са значењем, да креирају свет у којем се поштују права, у којем се прихватају одговорности, превазилазе стереотипи, прихватају различитости као богатство... (2 часа)

19.20. СТАВОВИ О МОЋИ – помоћи ученицима да препознају вредности које подржавају дејча/људска права и развијају демократске односе. Помоћи ученицима да препознају и разликују наметање воље појединца (или групе) и заједничко договарање и да сагледају последице једног и другог начина понашања по заједнички живот. (2 часа)

4. Тема (11 часова): Живим демократију, демократска акција

21.22. СУКОБИ И ПРЕВАЗИЛАЖЕЊЕ СУКОБА – ПРЕГОВАРАЊЕ – упознавање ученика са структурисаним начином решавања међуљудских сукоба, који је примењив у разним ситуацијама. (2 часа)

23.24. ТИМСКИ РАД – стављање ученика у ситуацију да увиде предности тимског рада у односу на групни; начин функционисања у тиму; улоге сваког од чланова тима. (2 часа)

25.26. ДА СЕ ЧУЈЕ НАШ ГЛАС – охрабрити ученике да излистају ситуације у школи за које сматрају да не подржавају или да крше њихова права на игру, развој, здравље... (2 часа)

27. ДЕЛУЈЕМО ЈЕДИНСТВЕНО – упознавање с демократским процедурама и вођење ученика кроз демократске процедуре одлучивања ради доношења до заједничког решења проблема за који се сви залажу. (1 час)

28.29. АРГУМЕНТУЈЕМО И ЗАСТУПАМО НАШЕ ИНТЕРЕСЕ – ученици се уче прикупљању података и аргумената, заступању, јавном наступању. (2 часа)

30.31. ТРАЖИМО ЗАКОН ЗА... – планирање и спровођење акције за решавање одабраног проблема у окружењу. (2 часа)

5. Тема (3 часа): Међузависност и развијање еколошке свесћи

32. МЕЃУЗАВИСНОСТ – разумевање света као система у коме су сви елементи –људи, догађаји, места – међусобно повезани.

33. МРЕЖА ЖИВОТА – међузависност постоји и у природи.

34. БРИНЕМО О БИЉКАМА И ЖИВОТИЊАМА – како бринемо о биљкама и животињама, каква је наша одговорност према њима.

6. Тема (2 часа): Евалуација

35. ЈА ПРЕ, ЈА ПОСЛЕ – ученици се подстичу да сами процене програм који су прошли и сопствено напредовање.

36. ПРЕЗЕНТАЦИЈА – славимо резултате рада с родитељима.

СЦЕНАРИО РАДИОНИЦА ЗА НАСТАВНИКЕ И РАДНА СВЕСКА ЗА УЧЕНИКЕ

У сценарију за наставнике, према приручнику *Грађанско васпитање за четврти разред основне школе* (Министарство просвете и спорта РС, Београд, 2005. године, аутори: Валерија Живковић, Марина Остојић), који су наставници добијали на обукама за реализацију овог предмета, свака радионица има експлициране циљеве: један главни циљ и циљеве који су били у фокусу на претходним часовима, у претходним радионицама. Тако је постигнут континуитет у достизању сложених циљева. У овом приручнику приказан је сиже сценарија за сваку радионицу те препоручујемо наставницима да се тога придржавају у раду.

Како су наставници који реализују предмет обучени за примену кроз систем едукативних радионица и искуственог учења, сигурне смо да имају у виду да је неопходно поштовање сценарија радионица, у којима су доминантне активности: међусобна усмена размена ученика и узајамно слушање којима руководи наставник. Примена радне свеске у настави ГВ у четвртом разреду пружа могућност да ученици на једном месту забележе своје личне креације, коментаре, реакције. У неким деловима радионица радна свеска пружа и више од сценарија из приручника *Грађанско васпитање за четврти разред основне школе*, јер даје ученицима могућност да забележе личне импресије (битне за њихов раст и развој) и када то није предвиђено сценаријом. Верујемо да ће записи ученика у овој радној свесци бити драгоцен развојни податак о напредовању, како за ученике, тако и за њихове родитеље и наставнике.

Након назива радионице у радној свесци следе активности намењене ученицима (у виду записа речима или представљања сликом), које воде реализацији циља часа, односно радионице.

Предвиђено је да неке активности из сценарија ученици раде на самом часу у радној свесци, што олакшава реализацију садржаја и наставнику и ученицима. Једнако је лак начин препознавања ових активности (звон).

Други део активности (означених кућицом за рад у слободном времену) у вези је са слободним избором ученика да се детаљније позабаве садржајима предмета и ван часа, ако то желе.

Главни ликови у радној свесци

Идеја да и у четвртом разреду постоје ликови који воде ученике кроз целу књигу надовезала се на искуство са радним свескама у првом, другом и трећем разреду. Домаћини у радној свесци за четврти разред су група деце, или дечак и девојчица и Жирафко, већ познат из претходних разреда. Деца која чине групу вршњаци су ученика којима је намењена радна свеска. То је било која група вршњака с којима се ученици свакодневно друже и чије су им приче и искуства блиски. На тај начин олакшана је могућност да се *уђе у циљеле* другог детета, да се иницира емпатско повезивање с другима. Жирафко је ту да подсети на све вештине ненасилне комуникације које су ученици почели да развијају у претходним разредима: откривање сопствених и туђих осећања и потреба, јасно изражавање сопствених потреба, конструктивно решавање сукоба.

Група деце или дечак и девојчица у неким радионицама појављују се на почетку као најављивачи тако што кроз кратки дијалог илуструју тему радионице, *раздијају лег* и подстичу на размишљање. Они тако могу да послуже наставнику да уведе децу у тему – било кроз дечји коментар или кроз асоцијације на коментаре у облачићима. На другим местима

ликови се појављују с коментаром који представља могућу децу реакцију на тему, односно проблем, како би подстакли децу на размишљање о томе.

Текстови у радној свесци

Сва обраћања која су дата у облацићима с текстом који изговарају група деце, дечак, девојчица или Жирафко имају функцију да илуструју ситуацију, подстакну ученике на размишљање или подсети на кораке ННК које треба предузети.

Текстови у Радној свесци су готово у потпуности подржани сценаријом за рад на часу који је наставнику препоручен у приручнику *Грађанско васпитање за четврти разред основне школе*, који добија сваки полазник едукације за наставнике ГВ 4. Ситуације и задаци за групе су скоро идентични, али не појављују се сви задаци у радној свесци, а нарочито не они који служе за дискусију у великој групи. Ови задаци послужиће наставнику да на часу направи атмосферу подршке ученицима у којој ученици могу да слободно изразе свој став, да слушају ставове других без осуђивања и да себи дозволе промену сопственог става (уколико до тога дође).

Задаци предвиђени за рад ван часа (означени кућицом) нису обавезни, већ су дати као подстицај за промишљање детета, за размену и повезивање са укућанима. Ове задатке наставник може да искористи и на часу, као подстицаје за међусобну размену ученика.

Знакови у Радној свесци

🔊 Директни **налози и задаци** (то су задаци које наставник поставља на часу) обележени су наранџастим симболом.

Рад на часу:

- омогућава даље вежбање емпатије,
- обезбеђује простор и време за исказивање личног доживљаја и става у односу на тему.

Рад код куће:

– пружа ученицима још једну прилику да прораде своје лично искуство везано за тему, што може да им пружи олакшање када је реч о непријатним доживљајима из прошлости, као и да их ојача за излагање на крај са сличним ситуацијама у будућности.

– задаци у којима ученици имају прилику да наведу пример из личног искуства.

– задаци у којима се од ученика очекује да примене неку од вештина ненасилне комуникације (ННК): ја-емпатија, ти-емпатија, саосећајно слушање, посредовање.

– задаци у којима се примењују демократска знања и вештине, односно у којима је фокус на суживоту у заједници.

Боје у Радној свесци

Из предходних разреда пренесен је начин означавања корака ННК који се предузимају када се бавимо неким проблемом или дилемом. Ти текстови налазе се у облацићима или пољима било ког облика:

1. зеленом бојом означен је први корак, почетна реченица/ситуација/чињеница,
2. жута боја означава да се ради о осећањима,
3. розе боја означава да се ради о потребама,
4. бледо жутом бојом означава се четврти корак – захтев.

Светло плавом бојом обележен је простор у који ученици уписују своје предлоге.

Називи тема и радионица у радној свесци

Садржаји у радној свесци организовани су у шест тема, што одговара програму наставе предмета Грађанско васпитање – сазнање о себи и другима у четвртом разреду основне школе:

Садржаји програма (Службени јласник РС – Просветни јласник, бр. 3/06)
1. тема: Подстицање групног рада, договарања и сарадње с вршњацима и одраслима
2. тема: Универзално важење дечјих права
3. тема: Заједно стварамо демократску атмосферу у нашем разреду, школи
4. тема: Живим демократију, демократска акција
5. тема: Међузависност и развијање еколошке свести
6. тема: Евалуација

Неки називи радионица у радној свесци преформулисани су како би били ближи дечјем речнику и разумљиви ученицима:

Називи радионица (Службени јласник РС – Просветни јласник, бр. 3/06)	Називи радионица у радној свесци
1. Родитељски састанак	1. Родитељски састанак
2. Уводни час	2. Шта нас чека у четвртом разреду
3. Дрво дечјих права	3. Дрво дечјих права
4. Правимо рекламни штанд Конвенције о дечјим правима 1	4. Имам право на права
5. Правимо рекламни штанд Конвенције о дечјим правима 2	5. Правимо рекламни штанд дечјих права
6. Сви различити – сви једнаки 1	6. Сви различити – сви једнаки
7. Сви различити – сви једнаки 2	7. Сви различити – сви једнаки – истраживачи
8. Неправда је кад...	8. Неправда је кад...
9. Ставови о правди 1	9. Ставови о правди
10. Ставови о правди 2	10. Где је ту правда?
11. Права, дужности, правила 1	11. Права, дужности, правила
12. Права, дужности, правила 2	12. Правимо наша правила
13. Улога правилника – кућног реда школе 1	13. Ми негујемо вредности у нашој учионици
14. Улога правилника – кућног реда школе 2	14. Поступак договарања на делу
15. Сви ми имамо предрасуде 1	15. Стереотип Клинци и клинцезе Сви ми имамо предрасуде (Наставници могу да ураде једну од понуђених радионица на часу)
16. Сви ми имамо предрасуде 2	
17. Да сам чаробњак, ја бих... 1	

18. Да сам чаробњак, ја бих... 2	16. Да сам чаробњак, ја бих...
19. Ставови о моћи 1	17. Ставови о моћи
20. Ставови о моћи 2	18. Шта кад мене обузме моћ
21. Сукоби и превазилажење сукоба – преговарање 1	19. Сукобе превазилазимо ненасилном комуникацијом
22. Сукоби и превазилажење сукоба – преговарање 2	20. Ја-поруке – лек за сваки сукоб
	21. Активно саосећајно слушање
	22. Сукобе претварамо у мир
23. Тимски рад 1	23. Тимски радимо
24. Тимски рад 2	24. У тиму за сваког места има
25. Да се чује наш глас 1	25. Да се чује наш глас – желимо да променимо...
	26. И ми се питамо
26. Да се чује наш глас 2	27. Желимо да у школи променимо...
27. Делујемо јединствено	28. Делујемо јединствено
28. Аргументујемо и заступамо наше интересе 1	29. Аргументи за нашу визију
29. Аргументујемо и заступамо наше интересе 2	30. Заступамо своје интересе
30. Тражимо закон за ... 1	31. Бисер-место – наша акција изван школе
31. Тражимо закон за ... 2	32. Наша је акција атракција
32. Међузависност	33. Међузависност
33. Мрежа живота	34. Мрежа живота
34. Бринемо о биљкама и животињама	35. Бринемо о биљкама и животињама
35. Ја пре – ја после	36. Ја пре, ја после
36. Презентација резултата рада родитељима	

КРИТЕРИЈУМИ И НАЧИН ОЦЕЊИВАЊА

Сагласно природи предмета, његовом циљу и задацима наставе, ученици се не оцењују класичним школским оценама нити пореде. Проблем може бити то што ученици желе да знају колико су успешни у одређеној активности. Задатак наставника је да им јасно стави до знања да је свака лична експресија подједнако драгоцен, да охрабри децу да изнесу своје мишљење и онда када је различито од осталих, само на начин који не вређа друге. На крају првог и другог полугодишта ученици могу да добију описне оцене: „веома успешан“ и „успешан“.

ПРОСТОР, ОПРЕМА И НАСТАВНА СРЕДСТВА

Материјал потребан за рад на реализацији предмета: радна свеска, 20 комада великих пак-папира, фломастери и бојице за сваког ученика, селотејп и маказе.

Приручник за наставнике:

Грађанско васпитање – Сазнање о себи и друћима за 4. разред основне школе, Министарство просвете и спорта Републике Србије, Београд, 2005.

Препоручена литература за наставнике:

Gollob, R. и Krapf, P.: *Људска права у насјави*, Савет Европе, Страсбург, 2003

КОНВЕНЦИЈА УН о правима детета, УНИЦЕФ

Розенберг, М.: *Језик саосећања*, Завод за издавање уџбеника и наставна средства, Београд, 2002.

Ршумовић Љ.: *Буквар дејјих права*, УНИЦЕФ, Београд, 1995.

Fauntin S.: *Образовање за развој*, Приручник за наставнике за глобално учење, УНИЦЕФ, Београд, 1995.

Хофман М.: *Емпашија и морални развој*, Дерета, Београд, 2003.

УПОТРЕБА РАДНЕ СВЕСКЕ У НАСТАВИ

1. ТЕМА: САРАЂУЈЕМО С ВРШЊАЦИМА И СА ОДРАСЛИМА

РОДИТЕЉСКИ САСТАНАК – 1. час

Циљеви: размена о узајамним очекивањима, потребама и добитима из предмета ГВ у претходном разреду; упознавање са садржајем предмета ГВ 4; упознавање с радном свеском за ученике.

Методе: презентација, излагање.

Секвенце радионице:

1. Како сте? – размена у кругу. Показивање осећања и понављање покрета од стране свих учесника.

2. Упознавање с радном свеском за ученике.

3. Подела у групе.

4. Шта је вредно помена у ГВ 3 и зашто – размена и бележење идеја у групи.

5. Презентација рада група.

6. Садржаји програма у 4. разреду – излагање водитеља. Наставник уводи појам активизма и наглашава значај индивидуалног деловања за подизање квалитета живота у заједници.

7. Питања водитељу у вези са садржајем предмета ГВ 4.

8. Одговори на питања и завршни коментар водитеља.

Време: 45 минута

Социјална форма: рад у групи, размена у великој групи.

Модерацијски материјал: радна свеска – 1. радионица.

УПОЗНАВАЊЕ – 1. час

Први час грађанског васпитања у четвртном разреду посвећен је заједничком сусрету родитеља, наставника и ученика и размени мишљења о ефектима наставе у трећем разреду и темама у ГВ у четвртном разреду, као и упознавању с радном свеском за ученике.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да забележе своја осећања и сагледају личну вредност и добит из ГВ 3, која је повезана с њиховим потребама,
- да се упознају с радном свеском која је намењена њиховим белешкама на часовима ГВ,
- да се подсети о чему су говорили на часу,
- да се подсети садржаја програма из претходног разреда,
- да забележе добити из ГВ 3 које су за њих важне,
- да сагледају добити које родитељи виде као промену понашања код деце под утицајем ГВ 3,
- да забележе шта ће радити на часовима ГВ 4 и шта им се од тога чини најзанимљивијим.

ШТА НАС ЧЕКА У ЧЕТВРТОМ РАЗРЕДУ – 2. час

Циљеви: упознавање са садржајем предмета, начином рада и кључним појмовима у предмету ГВ.

Методе: излагање, дискусија.

Секвенце радионице:

1. Игрице: подсећање на игрице из ГВ 3, предлози и договор о уводним игрицама у ГВ 4.
2. Грађанско васпитање и демократија: шта се учи у ГВ и зашто; шта је демократска држава, демократска школа, демократија – размена у великом кругу.
3. Сумирање водитеља након размене.
4. Садржаји и начин рада у ГВ 4: подсећање на правила и договарање нових правила; новине у програму ГВ 4; договор о уводним или завршним игрицама.
5. Питања, одговори и завршни коментар водитеља.
6. Завршна игра по избору деце.

Време: 45 минута

Социјална форма: индивидуални рад, размена у великој групи.

Модерацијски материјал: радна свеска – 2. радионица.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да се договоре (уз подсећање на игрице) које игрице ће играти на часу како би се развила пријатна атмосфера за рад,
- да рекапитулирају знања о предмету ГВ стечена у претходним разредима,
- да се подсети кључних појмова из предмета ГВ,
- да се подсети старих и договоре око нових правила за четврти разред, која обезбеђују начин рада који задовољава потребе свих у одељењу.

2. ТЕМА: УНИВЕРЗАЛНО ВАЖЕЊЕ ДЕЧЈИХ ПРАВА

ДРВО ДЕЧЈИХ ПРАВА – 3. час

Циљеви: увођење појмова дечјих и људских права, подсећање ученика на оно што већ знају о правима; разматрање значаја ових права за сопствени живот.

Методе: рад на материјалу, аргументација, дискусија, презентација.

Секвенце радионице:

1. Уводна игрица по избору деце.
2. Подела на групе.
3. Конвенција о правима детета – проучавање картица дечјих права.
4. Дрво дечјих права – на цртежу дрвета ученици уписују: зашто је важно да се бавимо дечјим правима, права која су њима значајна, вредности које права подржавају.
5. Презентација рада група.
6. Размена у великој групи на основу питања:
 - Која су права најчешће бирања? Зашто су баш та права најчешће бирања?
 - Примери поштовања и непоштовања права која су најчешће бирања.
 - Шта све могу да учиним да поштујем права других?
 - Шта све могу да кажем или учиним и тиме подсетим друге да поштују моја права?
7. Дискусија, сумирање, рефлексација.

Време: 45 минута**Социјална форма:** рад у групи, размена у великој групи.**Модерацијски материјал:** Конвенција о правима детета – картице дечјих права, радна свеска – 3. радионица.**Исходи часа** – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да сазнају више о дечјим правима,
- да разматрају значај ових права за сопствени живот и повезују их с вредностима које су њима важне,
- да аргументовано износе своје ставове и мишљења,
- да се договарају о заједничким изборима,
- да бирају најзначајнија дечја права у складу са својим ставовима и вредностима, аргументују, износе своје предлоге пред другима, слушају се међусобно, одлучују на нивоу групе и негују демократски начин одлучивања и деловања,
- да повезују примере поштовања и непоштовања дечјих права са свакодневним животом, да позивају себе и друге на поштовање и заштиту дечјих права како би очували систем вредности, да постану свесни сопствених компетенција, личне иницијативе и одговорности за поштовање права других и да позивају друге на поштовање права када су она угрожена.

ИМАМ ПРАВО НА ПРАВА – 4. час**Циљеви:** проучавање дечјих права, различити начини симболичког приказивања дечјих права, примена дечјих права у свакодневном животу.**Методе:** рад на материјалу, цртеж, стрип, писање приче/песме, *дијалози* – *залеђена слика*, презентација.**Секвенце радионице:**

1. Уводна игрица по избору деце.
2. Подела на групе.
3. Конвенција о правима детета: проучавање картица дечјих права и избор два најважнија права.
4. Имам право на право: симболичко приказивање ситуација из свакодневног живота у којима се та права поштују – кроз цртеж, стрип, песму, причу или опис *дијалози* – *залеђене слике*.
5. Презентација рада група.

6. Размена у великој групи на основу питања:

- Ко све и на који начин подржава, ко све брине да се ова ваша права поштују, у кући и у школи?
- Како и на који начин ти подржаваш и поштујеш права других у кући и у школи?
- Како се ти осећаш кад неко поштује твоја права? Која је твоја потреба тиме задовољена?
- Како се осећају други кад ти поштујеш њихова права и које су њихове потребе тиме задовољене?

7. Дискусија, сумирање, рефлексција.**Време:** 45 минута**Социјална форма:** рад у групи, размена у великој групи.**Модерацијски материјал:** Конвенција о правима детета – картице дечјих права, радна свеска – 4. радионица.**Исходи часа** – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да процењују и рангирају по значају дечја права,
- да препознају ситуације из породице и школе у којима се њихова права користе и поштују,
- да аргументовано износе своје ставове и мишљења,
- да се договарају о заједничким изборима,
- да развијају креативан начин изражавања на тему дечјих права,
- да повежу своја осећања и потребе у ситуацијама из куће и школе у којима се њихова права користе и поштују,
- да препознају сопствено понашање којим они подржавају друге у остваривању њихових права.

Напомена: за следећи час прикупити материјале за штанд дечјих права: фотографије, чланке из новина, постере, књиге или друго што ученици процене да је повезано са људским/ дечјим правима.**ПРАВИМО РЕКЛАМНИ ШТАНД ДЕЧЈИХ ПРАВА – 5. час****Циљеви:** проучавање дечјих права, различити начини симболичког приказивања дечјих права, примена дечјих права у стварном животу.**Методе:** рад на материјалу, презентација, репортажа.**Секвенце радионице:**

1. Уводна игрица по избору деце.
2. Подела на групе.
3. Израда рекламног штанда дечјих права: ученици израђују штанд на коме су приказани материјали које су сакупили.
4. Презентација рада група: једна по једна група представља свој штанд дечјих права, образлажући другим групама повезаност материјала и дечјих права.
5. Израда рекламног штанда дечјих права одељења: ученици од појединачних штандова праве заједнички рекламни штанд њиховог одељења.
6. Израда извештаја: у групама ученици израђују извештај о рекламном штанду дечјих права њиховог одељења. Извештаји се раде за локалне новине, ђачки парламент и особу или институцију коју сами изаберу.
7. Презентација рада група.
8. Сумирање, рефлексција.

Време: 45 минута

Социјална форма: рад у групи, размена у великој групи.

Модерацијски материјал: Конвенција о правима детета – картице дечјих права, радна свеска – 5. радионица.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да развијају и примењују креативан начин изражавања на тему дечјих права,
- да преузимају иницијативу и промовишу дечја права,
- да сарађују на заједничком задатку.

СВИ РАЗЛИЧИТИ – СВИ ЈЕДНАКИ – 6. час

Циљеви: подршка ученицима у откривању особина које их красе; откривање особина које су ученицима заједничке и оних по којима се разликују; међусобно упознавање кроз уочавање сличности и разлика и прихватање разлика као богатства.

Методе: распоређивање у простору, презентација.

Секвенце радионице:

1. Подела стикера ученицима.
2. Особине: исписивање особина на стикерима, индивидуални рад.
3. Презентација особина: сваки ученик говори које га особине красе (наставник записује које се особине појављују).
4. *Особина у простору* – наставник задаје једну по једну особину са списка, а ученици се групишу у простору према задатим особинама које имају на својим стикерима.
5. Зашто је та особина важна: размена у групи са истим особинама.
6. Презентација рада група.
7. Размена у великој групи на основу питања:
 - Како се осећате због тога што и други **имају** исте особине као ви? Шта то за вас значи?
 - Како прихватамо оне који имају исте особине као ми?
 - Како се осећате због тога што други **немају** исте особине као ви? Шта то за вас значи?
 - Како реагујемо на оне који немају исте особине као ми?
 - Да ли сте сазнали нешто ново о вашим вршњацима? Ако јесте, шта је то?
8. Дискусија, сумирање, рефлексација: можемо да се дружимо, сарађујемо и живимо заједно и кад смо слични и кад смо различити; прихватање разлика као богатства. Завршни коментар наставника односи се на разумевање исказа: сви различити – сви једнаки!

Време: 45 минута

Социјална форма: рад у групи и размена у великој групи.

Модерацијски материјал: радна свеска – 6. радионица.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да поступком интроспекције препознају особине које сматрају вредним, да сагледају своје особине као нешто што их краси и чиме треба да се поносе,
- да се међусобно боље упознају,
- да прихвате различитост као изазов и дар који обогаћује живот,
- да негују толеранцију као једну од основних вредности.

СВИ РАЗЛИЧИТИ – СВИ ЈЕДНАКИ – ИСТРАЖИВАЧИ – 7. час

Циљеви: подршка ученицима у откривању особина које их красе и онога што им је заједничко; међусобно упознавање кроз уочавање сличности и разлика; прихватање разлика

као богатства; поштовање права на идентитет – права да будемо оно што јесмо и права на равноправност.

Метод: интервјуисање, дискусија.

Секвенце радионице:

1. Налажење пара по некој особини – уводна игрица: према инструкцији наставника ученици налазе пара:

- по боји косе и у пару врше размену на тему „У школи ми се највише допада кад....“
- по боји очију и у пару врше размену на тему „Ван школе ми се највише допада кад...“
- по величини стопала и у пару врше размену на тему „Омиљена грицкалица/слаткиш...“

2. Интервјуисање: ученици интервјуишу вршњаке према питањима уз упитника и записују одговоре на листу „Истраживачи“. Један ученик може давати одговор само на једно питање.

3. Питања за размену у великом кругу:

- Како сте се осећали у овој игри? Објасните зашто. Од чега је то зависило?
- Да ли сте сазнали нешто ново о својим вршњацима?
- Да ли сте открили да имате нешто заједничко с вршњацима из одељења? Шта је то?
- Да ли сте открили да имате нешто различито од својих вршњака? Шта је то?
- Шта се догађало када сте добијали различите одговоре? Каква су ваша осећања и реакције у односу на различитост?

4. Дискусија, сумирање, рефлексција: како ти успеваш да останеш свој/своја, а да прихватиш друге који су различити?

Време: 45 минута

Социјална форма: рад у групи, размена у великој групи.

Модерацијски материјал: радна свеска – 7. радионица, лист „Истраживачи“.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да слободно питају друге о особинама и на тај начин се упознају и међусобно прихватају,
- да слободно говоре о себи,
- да постану свесни осећања и потреба у ситуацијама када они говоре о себи и када други говоре о себи,
- да развијају сопствени идентитет и да поштују идентитет других,
- да негују толеранцију као једну од основних вредности.

НЕПРАВДА ЈЕ КАД... – 8. час

Циљеви: подршка ученицима да постану свесни сопствене реакције на неправду кроз симулацију; схватање значаја сарадње за решавање проблема.

Метод: колаж, симулација, презентација, дискусија.

Секвенце радионице:

1. Подела на групе: ученици се поделе у 4 групе према боји коју највише воле.
2. Симулација неправде: групе праве колаж новогодишње јелке од датог материјала.
Наставник неравноправно распоређује материјал по групама:

1. група добија лист А4, маказе и 2 колаж папира: у белој и плавој боји,
2. група добија лист А4, маказе и 3 колаж папира: у црвеној, браон и жутој боји,
3. група добија лист А4, маказе, комплет колаж папира,
4. група добија лист А4, маказе, комплет колаж папира, фломастере, воштане боје.

Напомена: Ако се догоди да ученици реагују на неравноправну расподелу материјала, водитељ их замоли да о томе разговарају касније или појачава осећање неправде коментарима типа: „То сте добили и ништа више“, „Ја најбоље знам како треба да се расподели материјал“ и сл.

3. Презентација рада група (разлике ће бити очигледне с обзиром на материјал који су ученици имали на располагању, али је важно да приликом презентације водитељ води рачуна о осећањима и реакцијама ученика – и оних који презентују и оних који прате презентацију).

4. Размена у великој групи на основу питања:

- Како сте се осећали када сте видели да групе имају различите материјале? Зашто?
- Да ли сте нешто коментарисали или урадили у вези с неједнаком расподелом материјала? Ако јесте, шта је то било?
- Како би требало распоредити материјал а да све групе буду задовољне?
- Када бисте сада имали исти час, да ли бисте поступили другачије него што јесте? Како? Зашто?
- Да ли имате неки пример из живота када сте се налазили (ви или неко други) у ситуацији неправде? Шта сте ви (или неко други) тада рекли или учинили?

5. Дискусија, сумирање, рефлексација: како излазиш на крај са ситуацијом неправде.

Време: 45 минута

Социјална форма: рад у групи, размена у великој групи.

Модерацијски материјал: листови А4, фломастери, воштане боје, два комплета колаж папира, посебно колаж папир у белој, црвеној, жутој, браон и плавој боји, 4 пара маказа, радна свеска – радионица 8.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да постану свесни сопствених осећања и потреба у намерно изазваној ситуацији неправде и да се повежу с тим осећањима и потребама,
- да постану свесни осећања и потреба других у намерно изазваној ситуацији неправде и да се повежу с тим осећањима и потребама,
- да постану свесни важности истовременог вођења рачуна о осећањима и потребама свих учесника у ситуацији неправде, како би се из ње изашло са осећајем задовољства за све стране,
- да трагају за различитим конструктивним решењима у *тешким* ситуацијама,
- да сагледају и разумеју своја понашања и понашања других у ситуацији неправде из личног искуства.

Препорука за наставника: Наставник би требало да оснажи ученике да јасно изразе своја осећања у вези са различитом поделом материјала (односно онда када нешто доживе као неправду), да их води кроз процес повезивања са сопственом потребом у том тренутку, како би могли да превазиђу осећање нелагодности и беса, као и да их оснажи да реагују конструктивно.

СТАВОВИ О ПРАВДИ – 9. час

Циљеви: повезивање права с дужностима; прихватање да праведно за једног није увек нужно праведно и за другог; подршка ученицима да постану свесни ситуација неправде из свакодневног живота.

Методе: рад на тексту, презентација, дискусија.

Секвенце радионице:

1. Читање приче: *Час математике*.

2. Подела на групе: 1. група: Марко, 2. група: учитељица, 3. група: Јелена и 4. група: остала деца из одељења.

3. *Улажење у шуђе циљелице* и предлог за решење. Све групе добијају исти задатак: како се осећају и шта желе (по групама: Марко, учитељица, Јелена, остала деца из одељења) и која је потреба иза тога? Шта виде као могуће решење ситуације?

4. Презентација рада група.

5. Завршавање започете приче одигравањем или навођењем предлога како се ситуација може решити а да сви буду задовољни.

6. Размена у великој групи на основу питања:

– Да ли би реакција деце из приче у односу на Марка била другачија да је Марко био слаб ученик?

– Да ли се вама некада догодила ситуација неправде у школи? Која је то била ситуација? Како сте тада реаговали?

– Да ли бисте сада реаговали другачије да се нађете у истој ситуацији коју сте навели као пример ситуације неправде из живота? Како бисте реаговали? Зашто?

7. Дискусија, сумирање, рефлексija: различите реакције на ситуације у којима праведно за једног није увек нужно праведно и за другог.

Време: 45 минута

Социјална форма: рад у групи, размена у великој групи.

Модерацијски материјал: прича *Час математике*, радна свеска – радионица 9.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да вежбају емпатију кроз различите ликове,
- да постану свесни важности истовременог вођења рачуна о осећањима и потребама свих учесника у ситуацији неправде како би се из ње изашло са осећајем задовољства за све стране,
- да трагају за различитим конструктивним решењима у *тешким* ситуацијама,
- да разумеју важност емпатије у ситуацијама неправде и уграђују емпатију у своје ставове и понашање.

ГДЕ ЈЕ ТУ ПРАВДА? – 10. час

Циљеви: сагледавање правде из различитих углова; повезивање права и одговорности; формирање и развијање ставова: саосећање са онима којима је правда ускраћена, спремност да се предузме конструктивна и изводљива акција у име других, посвећеност одбрани својих и туђих права.

Методe: рад на тексту, презентација, дискусија.

Секвенце радионице:

1. Читање приче: *Туча у школском дворишту*.

2. Подела на групе: 1. група: Богдан, 2. група: осмак, 3. група: посматрачи.

3. *Улажење у шуђе циљелице* и предлог за решење. Све групе добијају исти задатак: како се осећају и шта желе (по групама: Богдан, осмак, посматрачи) и која је потреба иза тога? Шта виде као могуће решење ситуације?

4. Презентација рада група.

5. Завршавање започете приче одигравањем или навођењем предлога како се ситуација може решити а да сви буду задовољни.

6. Дискусија, сумирање, рефлексija: спремност да се предузме конструктивна и изводљива акција у име других.

НАПОМЕНА: исте секвенце радионице предвиђене су ако наставник и ученици изаберу причу *Школска ђрослава*.

Време: 45 минута

Социјална форма: рад у групи, размена у великој групи.

Модерацијски материјал : прича *Туча у школском дворишту*, радна свеска – радионица 10.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да постану свесни сопствених осећања и потреба у намерно изазваној ситуацији неправде и да се повежу с тим осећањима и потребама,
- да постану свесни осећања и потреба других у намерно изазваној ситуацији неправде и да се повежу с тим осећањима и потребама,
- да вежбају емпатију кроз различите ликове,
- да постану свесни важности истовременог вођења рачуна о осећањима и потребама свих учесника у ситуацији неправде како би се из ње изашло са осећајем задовољства за све стране,
- да трагају за различитим конструктивним решењима у *тешким* ситуацијама,
- да разумеју важност емпатије у ситуацијама неправде и уграђују емпатију у своје ставове и понашање,
- да оснажени предузимају иницијативу за одбрану права других, као и да подстичу друге на одбрану права других.

Препорука за наставника: Наставник би требало да нагласи вредност која се може одредити као *сиремност на сујрошстављање дискриминације и неправди на свим нивоима* и повеже је с преузимањем одговорности за деловање када се дискриминација и неправда догоде. Наставник оснажује ученике да се труде да пробуде ћутљиву већину (оне који насиље посматрају, а не предузимају ништа) и крену у акцију заштите од насиља.

3. ТЕМА: ЗАЈЕДНО СТВАРАМО ДЕМОКРАТСКУ АТМОСФЕРУ У НАШЕМ ОДЕЉЕЊУ И ШКОЛИ

ПРАВА, ДУЖНОСТИ, ПРАВИЛА – 11. час

Циљеви: увођење ученика у демократски начин договарања око заједничких правила; схватање међусобне повезаности права, дужности, правила, закона.

Методе: рад с материјалом, анализа, презентација, дискусија.

Секвенце радионице:

1. Подела на групе.
2. Избор најважнијег права: група бира право које је за њих најважније за живот и рад у школи.
3. Презентација рада група.
4. Веза права са... У односу на изабрано право групе образлажу везу права са:
 - потребама које то право штити,
 - добитима које то право доноси,
 - дужностима уопште у односу на то право,
 - сопственим дужностима у оквиру изабраног права,
 - правилима за живот и рад у школи.
5. Презентација рада група.
6. Дискусија, сумирање, рефлексција.

Време: 45 минута

Социјална форма: рад у групи, размена у великој групи.

Модерацијски материјал : картице дечјих права, радна свеска – радионица 11.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да увиде и разумеју везу између дечјих права, потреба и добити које су повезане с тим правима,

- да увиде и разумеју дужности које проистичу из дечјих права,
- да увиде и разумеју правила за живот и рад у школи која проистичу из дечјих права.

ПРАВИМО НАША ПРАВИЛА – 12. час

Циљеви: увођење ученика у демократски начин договарања око заједничких вредности и правила; схватање међусобне повезаности вредности, права, дужности.

Методе: анализа, презентација, дискусија.

Секвенце радионице:

1. Моје вредности: сваки ученик исписује три најзначајније вредности.
2. Подела на групе.
3. Вредности групе: од предложених вредности група бира четири најзначајније.
4. Презентација рада група.
5. Вредност – правило – дужности: ученици у односу на изабране вредности формулишу правила које штите те вредности и предлажу сопствене дужности за њихово очување.

6. Презентација рада група.

7. Дискусија, сумирање, рефлексција.

Време: 45 минута

Социјална форма: рад у групи, размена у великој групи.

Модерацијски материјал : радна свеска – радионица 12.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да увиде и разумеју вредности које су њима значајне,
- да креирају правила понашања и дужности у школи, који су засновани на вредностима.

Препорука за наставника: За наставника је важно да ученике оснажи да увиде да је кршење правила у ствари непоштовање вредности која иза тог правила стоји. Зато је од највеће користи у ситуацији када се крши неко правило да се позовемо на вредност и направимо план понашања којим ће се поново успоставити та вредност.

МИ НЕГУЈЕМО ВРЕДНОСТИ У НАШОЈ УЧИОНИЦИ – 13. час

Циљеви: подстицање ученика да дођу до решења у ситуацијама када је тешко поштовати правила и одржати успостављени систем вредности.

Методе: анализа, презентација, дискусија.

Секвенце радионице:

1. Уводна игрица по избору ученика.
2. Подела на групе.
3. Шта кад нам се пољуља вредност – ученици наводе примере који илуструју непоштовање договорених правила и дају предлоге шта све могу да ураде па да поново успоставе договорене вредности и правила.

4. Презентација рада група.

5. Дискусија, сумирање, рефлексција: увек постоји начин да се исправи *трешка у корацима* и поново успостави договорени систем вредности и правила.

Време: 45 минута

Социјална форма: рад у групи, размена у великој групи.

Модерацијски материјал : радна свеска – радионица 13.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да препознају примере непоштовања правила, односно вредности, из школског и ваншколског живота,
- да дају конструктивне предлоге за поновно успостављање одрживог система вредности,
- да преузимају иницијативу за поновно успостављање одрживог система вредности и тако граде проактиван став у односу на успостављени систем вредности.

Препорука за наставника: Важно је да наставник буде отворен за сваки пример кршења правила од стране ученика и да се повеже с потребом, без суђења и критике.

ПОСТУПАК ДОГОВАРАЊА НА ДЕЛУ – 14. час

Циљеви: упознавање ученика с демократским начином договарања о заједничким правилима и увођење ученика у тај поступак; схватање међусобне повезаности права, дужности, правила, закона; вежбање процедуре договарања.

Метод: рад на тексту, анализа, презентација, дискусија.

Секвенце радионице:

1. Уводна игрица по избору ученика.
2. Стратегије одлучивања: упознавање с различитим демократским стратегијама одлучивања – индивидуални рад.
3. Читање приче *Како ћемо лепо живети у кампиу*.
4. Подела на групе.
5. Процедура договарања: ученици аргументују предлоге кроз анализу предности и недостатака начина договарања.
6. Презентација рада група.
7. Дискусија, сумирање, рефлексција.

Време: 45 минута

Социјална форма: рад у групи, размена у великој групи.

Модерацијски материјал : радна свеска – радионица 14; стратегија договарања.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да се упознају с различитим процедурама договарања,
- да увиде предности и недостатке различитих процедура одлучивања,
- да предложе поступак договарања који одговара потребама свих учесника.

НАПОМЕНА: Следеће три радионице обрађују тему **СТЕРЕОТИП**. Наставницима се препоручује да за рад одаберу било који од препоручених садржаја, односно стереотипа, у односу на узраст, пол, националност, а у зависности од сопствене процене шта би за групу с којом раде био највећи изазов и добит.

СТЕРЕОТИП – 15. час

Циљеви: упознавање ученика с појмовима предрасуде и стереотипа; освешћивање реакције на стереотипе; препознавање могућих последица стереотипа; преиспитивање постојања стереотипа и предрасуда везаних за узраст.

Метод: анализа, аргументација, презентација, дискусија.

Секвенце радионице:

1. Уводна игрица по избору ученика.
2. Формирање парова.
3. Размена у паровима о томе шта су то стереотипи.
4. Формирање група спајањем парова.
5. Листа стереотипа одраслих о деци.

6. Презентација рада група.

7. Размена у великој групи, на основу питања:

- Зашто одрасли имају такве идеје?
- Да ли су те идеје праведне? Зашто?
- Да ли те идеје могу да буду штетне по децу? Како?
- Да ли од тих идеја деца могу да имају користи? Ако могу, како?
- Када упоредите дефиницију стереотипа и листе које сте исписали, шта закључујете?

8. Стереотипи деце о одраслима – ученици наводе стереотипе које деца имају о одраслима.

9. Презентација рада група.

10. Размена у великој групи на основу питања:

- Зашто деца имају такве идеје?
- Да ли су те идеје праведне? Зашто?
- Да ли те идеје могу да буду штетне по одрасле? Како?
- Да ли од тих идеја одрасли могу да имају користи? Ако могу, како?
- Да ли познајете неког одраслог ко се не уклапа у неки од наведених стереотипа?

11. Дискусија, сумирање и рефлексација. Треба помоћи ученицима да препознају стереотип као превише поједностављен и површан начин размишљања о одређеној појави или групи људи (груписаних према занимању, националности, вери или према било ком критеријуму поделе међу људима). Стереотипе обично имају неке групе људи о неким другим групама људи. Сви стереотипи нису нужно негативни, али могу да допринесу да се из њих развије предрасуда. Срећом, ова непожељна веровања могу се мењати и на њих се може утицати путем образовања. Важно је да појединци постану свесни својих стереотипа.

Време: 45 минута

Социјална форма: рад у пару, рад у групи, размена у великој групи.

Модерацијски материјал: радна свеска – радионица 15.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да препознају сопствене стереотипе и стереотипе које други имају на исту тему,
- да разумеју појам стереотип и последице постојања и коришћења стереотипа,
- да превазиђу сопствене стереотипе и помогну другима да превазиђу њихове.

КЛИНЦИ И КЛИНЦЕЗЕ – 15. час

Циљеви: упознавање ученика с појмовима предрасуде и стереотипа; освешћивање реакције на стереотипе; препознавање могућих последица стереотипа; преиспитивање постојања стереотипа и предрасуда везаних за пол.

Методе: рад на материјалу, аргументација, презентација, дискусија.

Секвенце радионице:

1. Настављање реченице: *Клинци и клинцеze су...*
2. Извлачење цедулица на којима се налазе делови реченица.
3. Формирање парова: ученици кроз размену траже недостајући део своје реченице и тако формирају парове.
4. Читање добијених реченица у пару.
5. Размена у великој групи на основу питања:
 - Да ли вам је било лако или тешко да пронађете свог пара? Зашто?
 - Да ли си био нечим изненађен/изненађена? Да ли је било нечега што ниси очекивао/очекивала?
 - Одакле људима такве идеје о дечацима и девојчицама?
 - Да ли су те идеје оправдане? Зашто тако мислиш?

6. Дискусија, сумирање, рефлексива.

Време: 45 минута

Социјална форма: рад у пару, рад у групи, размена у великој групи.

Модерацијски материјал: картице с деловима реченица, радна свеска – радионица 15.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да препознају сопствене стереотипе и стереотипе које други имају на исту тему,
- да разумеју порекло стереотипа и последице постојања и коришћења стереотипа,
- да превазиђу сопствене стереотипе и помогну другима да превазиђу њихове.

Спојени делови реченица:

1. ДЕВОЈЧИЦЕ СУ ВОЛЕЛЕ ДА ВИКЕНДОМ ИГРАЈУ ФУДБАЛ.
2. ДЕЧАК СЕ ПРЕСВУКАО ПРЕД ОДЛАЗАК У ПЛЕСНУ ШКОЛУ.
3. СПОРТИСТА САМ И НЕ БОЈИМ СЕ ДА СКОЧИМ БАНЦИ, РЕКЛА ЈЕ.
4. ГЛЕДАЈУЋИ ОДОЗГО С ВРХА ЗГРАДЕ, ЗАКУКАЛА ЈЕ: ИСПАЛА МИ ЈЕ МИЊУША!
5. КАД СУ СЕ ВРАТИЛИ ИЗ ШКОЛЕ, ВИДЕВШИ ДА НЕМА РУЧКА ПРИПРЕМИО ГА ЈЕ САМ.
6. ПРИПРЕМАЈУЋИ СЕ ДА СКОЧИ СВОЈ ДЕСЕТИ СКОК ПАДОБРАНОМ, СТАВИЛА ЈЕ КАЦИГУ И ЧВРСТО ЈЕ ЗАКОПЧАЛА.
7. КОСА МИ ЈЕ ОЧАЈНА, ИМА СУВИШЕ РАСЦВЕТАНИХ КРАЈЕВА, ПОЖАЛИО СЕ ОН ДРУГАРИЦИ.
8. ИМАМ И ОВАКВУ РУЖУ И ОВАКВУ ГЕОРГИНУ ИЗ СОПСТВЕНЕ ПРОИЗВОДЊЕ, ПОХВАЛИО СЕ ОН!

СВИ МИ ИМАМО ПРЕДРАСУДЕ – 15. час

Циљеви: упознавање ученика с појмовима предрасуде и стереотипа; освешћивање сопствене и туђе реакције на стереотипе; препознавање могућих утицаја предрасуда на међуљудске односе; преиспитивање стереотипа и предрасуда у односу на националност, вероисповест и сл.

Методе: рад на материјалу, аргументација, презентација, дискусија.

Секвенце радионице:

1. Игрица по избору ученика.
2. Читање приче *Радосић Европје*.
3. Размена у вези осећања које је изазвала прича.
4. Формирање група – критеријум поделе предлажу ученици.
5. Рад у групи: ученици завршавају причу и траже могуће разлоге одбијања учитељице да дете има госта.
6. Презентација рада група.
7. Размена о *ојправданим* разлозима.
8. Дискусија, сумирање, рефлексива. Важно је да се ученицима приближи појам предрасуде као мишљења о некој особи или групи људи које је најчешће негативно и обојено мржњом, а које је настало без познавања те особе/групе људи, без икаквог истраживања или логичког аргументовања. Дакле, предрасуда је став/мишљење које се доноси пре размишљања! Предрасуда се често темељи на стереотипима. У најгорем случају предрасуде могу да доведу до тога да се одређеној групи људи чак укину људска права. Тада се ради о дискриминацији. Зато анализа наведених разлога и препознавање предрасуда у њима (у односу на националност, пол, узраст) треба да освесте колико бола такав став може да нанесе појединцу/групи, чија је једина „кривица“ у томе што су различити.

Време: 45 минута

Социјална форма: рад у групи, размена у великој групи.

Модерацијски материјал : радна свеска – радионица 15, прича.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да препознају сопствене стереотипе и стереотипе који имају други на исту тему,
- да разумеју порекло стереотипа и последице постојања и коришћења стереотипа,
- да превазиђу сопствене стереотипе и помогну другима да превазиђу њихове.

ДА САМ ЧАРОБЊАК, ЈА БИХ – 16. час

Циљеви: подстицање ученика да стварају визије у којима се препознају хумане вредности; мотивисање ученика да креирају свет у којем се поштују вредности, права, прихватају одговорности, превазилазе стереотипе, а различитости прихватају као богатство; подстицање ученика да користе своје таленте и креативност.

Методе: рад с материјалом, аргументација, презентација, дискусија.

Секвенце радионице:

1. Асоцијација на реч *чаробњак*.
2. Подела на групе.
3. Настављање реченица: *Да сам чаробњак...*
 - ја бих зауставио/зауставила...
 - ја бих уредио/уредила да сва деца ...
 - ја бих створио/створила...
 - ја бих отворио/отворила...
 - ја бих подсетио/подсетила...
 - ја бих унапредио/унапредила...
4. Презентација рада група.
5. Размена на основу питања:
 - Које жеље и потребе смо открили?
 - Шта може да се уради да би се те жеље оствариле?
6. Дискусија, сумирање, рефлексција.

Време: 45 минута

Социјална форма: рад у групи, размена у великој групи.

Модерацијски материјал : радна свеска – радионица 16.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да креирају визије за општу добробит,
- да препознају сопствене жеље у креирању визије и да их повежу с потребама,
- да се оснаже за личну иницијативу и активизам у остварењу визије.

Напомена: Преузето и прилагођено из зборника „ЉУДСКА ПРАВА У НАСТАВИ“ – УСАВРШАВАЊЕ НАСТАВНИКА О ЉУДСКИМ ПРАВИМА И ГРАЂАНСКОМ ОБРАЗОВАЊУ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ“, САВЕТ ЕВРОПЕ, 1997/2000, Аутор: Ролф Голоб, експерт за ОДГД, Швајцарска

СТАВОВИ О МОЋИ – 17. час

Циљеви: омогућавање ученицима да препознају вредности које подржавају дечја/људска права и развијају демократске односе; подршка ученицима да препознају наметање воље појединца или групе као супротност заједничком договарању; подршка ученицима да сагледају последице једног и другог начина понашања на заједнички живот.

Методе: рад на материјалу, презентација, размена.

Секвенце радионице:

1. Подела на парове.

2. Размена у пару о значајним вредностима у школи.

3. Проучавање – анализа листе ставова.

4. Презентација рада парова.

5. Размена у великој групи на основу тема:

- Заједничке процене с листе и образложење процена.
- Како поново успоставити вредности које се овим ставовима крше?
- Лично искуство: постоји ли особа у околини која се најчешће понаша у складу с неким од ставова, односно постоји ли особа која се потпуно супротно понаша (у школи, у кући)?

6. Дискусија, сумирање, рефлексција. Важно је да ученици препознају наметање моћи, да се емпатски повежу са особом која делује из позиције моћи и да јасно изразе своја осећања и потребе у таквој ситуацији.

Време: 45 минута

Социјална форма: рад у пару, размена у великој групи.

Модерацијски материјал: листа ставова за сваки пар, радна свеска – радионица 17.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да препознају понашања појединца (или групе) која нарушавају вредности,
- да препознају наметање воље појединца или групе над њима или над другима,
- да препознају ставове и вредности које су у основи тих понашања,
- да препознају ситуације из личног искуства када су наметали вољу другима,
- да умеју да одбране сопствене вредности на ненасиљан начин водећи рачуна о сопственим потребама и о потребама других,
- да дају креативне предлоге за гестове или поступке којима би се они или други подстакли на поштовање вредности.

ШТА КАД МЕНЕ ОБУЗМЕ МОЋ – 18. час

Циљеви: омогућавање ученицима да препознају вредности које подржавају дејча/људска права и развијају демократске односе; подршка ученицима да препознају наметање воље појединца или групе као супротност заједничком договарању; подршка ученицима да сагледају последице једног и другог начина понашања на заједнички живот.

Методе: презентација, размена.

Секвенце радионице:

1. Подела у парове.
2. Размена у пару: о сопственом поступку *наметања моћи* појединцу или групи и реакције те особе или групе.
3. Презентација. Врши је пар који жели.
4. Размена у великој групи на основу тема:
 - Кад би поново био/била у истој ситуацији, да ли би исто поступио/поступила? О чему би сада водио/водила рачуна?
 - Избор једног (или више) од наведених примера и заједнички *превод* у изражавање поштовања, уважавања, прихватања различитости.
 - Осврт на лично искуство: како су се они осећали и шта им је било потребно кад је над њима неко испољавао моћ.
5. Дискусија, сумирање, рефлексција. Шта је важно да би се код неког развило поштовање за друге? Како поштовање и уважавање утичу на заједницу (школу, кућу)? Прављење заједничке листе поступака уважавања.

Време: 45 минута

Социјална форма: рад у пару, размена у великој групи.

Модерацијски материјал: радна свеска – радионица 18.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да препознају понашања појединца (или групе) која нарушавају вредности,
- да препознају наметање воље појединца или групе над њима или над другима,
- да умеју да одбране сопствене вредности на ненасилан начин водећи рачуна о сопственим потребама и о потребама других,
- да своје насилно понашање претворе у чин поштовања и уважавања других уз повезивање са сопственим потребама,
- да ојачају своје самопоуздање и самопоштовање и граде квалитетан суживот с другима,
- да размене своја лична искуства, сете се када су и сами били у ситуацији да наметну некоме (неким) своју вољу и препознају да су тиме кршили основне вредности за које се залажу у школи, кући, друштву,
- да дају конкретне креативне предлоге за поступке и понашања којима негују демократске односе, поштовање и уважавање других.

4. ТЕМА: ЗАЛАЖЕМ СЕ ЗА ДЕМОКРАТИЈУ И ЖИВИМ ПРЕМА ДЕМОКРАТСКИМ НАЧЕЛИМА – ДЕМОКРАТСКА АКЦИЈА

СУКОБЕ ПРЕВАЗИЛАЗИМО НЕНАСИЛНОМ КОМУНИКАЦИЈОМ – 19. час

Циљеви: подсећање ученика на добити од ненасилне комуникације у ситуацији сукоба; подсећање ученика на начин повезивања осећања и потреба и на то да су осећања сигнали који указују да ли је нечија потреба задовољена или није; вежбање начина на који ученици могу да изразе своја осећања и потребе а да то не повређује другог.

Методе: рад на тексту, мини предавање.

Секвенце радионице:

1. Мини дискусија која започиње коментаром најављивача у радној свесци о томе да се сваки сукоб може решити тако да обе стране у сукобу буду задовољне. Уместо тога прва секвенца може да буде **Огледало осећања**, које се ради у паровима: на знак наставника, „јединице“ мимиком лица показују своја осећања, а „двојке“ их непосредно имитирају. Игра траје око минут, а затим ученици мењају улоге.

2. Ситуација сукоба: рад у радној свесци, опис ситуација када су били у свађи с неким ко им је близак (из школе или из куће).

3. Дефинисање сопственог понашања уз помоћ табеле: рад у радној свесци, осећања – реакција.

4. Размена на тему везе **понашање – исход (последица)**:

- У којој је категорији сопствено понашање у сукобу?
- Како се сукоб завршио?
- Да ли је престала свађа?

5. Мини предавање водитеља: Жирафково подсећање на основне елементе ННК.

6. Превођење сопствене реакције у ННК: рад у радној свесци.

7. Размена на тему **ново понашање**. Коју би вештину од предложених применио/применила када би се нашао/нашла у истој ситуацији? – Говори ученик који се јави.

8. Дискусија, сумирање, рефлексација: добити од примене ННК у сукобу.

Завршни коментар наставника: Једна од најпожељнијих вештина за успостављање складних односа у заједници јесте комуникација. Вежбамо вештине ненасилне комуника-

ције, повезујемо се ја-порукама, ја-емпатијом и ти-емпатијом, *улажењем у њу ње циљелице*. То су кључне вештине за превазилажење сукоба у којима се води рачуна о задовољавању потреба и једне и друге стране у сукобу. То је уједно и начин поновног успостављања вредности сарадње, мира и толеранције у демократској заједници.

Време: 45 минута

Социјална форма: индивидуални рад, размена у пару и групи.

Модерацијски материјал: радна свеска за ученике – радионица 19.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да сваки сукоб доживљавају као ситуацију која обема странама у сукобу доноси добит јер представља прилику да сукобљене стране развију ненасиљан начин слушања и решавања сукоба,
- да се подсети или упознају са основним поставкама ННК – ненасилне комуникације и примењују је и у ситуацијама сукоба кроз ја-емпатију и ти-емпатију,
- да препознају сопствено понашање у сукобу,
- да увиде везу између понашања у сукобу и последица сукоба,
- да дају допринос неговању демократских вредности у својој заједници.

ЈА-ПОРУКЕ – ЛЕК ЗА СВАКИ СУКОБ – 20. час

Циљеви: подсећање ученика на везу између осећања и потреба; подсећање ученика да су осећања сигнали који указују на то да ли је нечија потреба задовољена или није; вежбање начина на који ученици могу да изразе своја осећања, а да то не повређује другог.

Метод: рад на тексту, мини предавање.

Секвенце радионице:

1. *Излетицавање идеја (бреинсџорминг)*: изражавање себе.
2. Подела на парове. Поделу обавити на интересантан начин.
3. Подсећање на вештине ННК.
4. Вежбање – рад у радној свесци, дефинисање сопственог понашања у задатим ситуацијама.
5. Размена у великој групи – ННК реакције.
6. Размена у пару – могући исходи примене ННК. У великој групи говоре ученици који се јаве.
7. Дискусија, сумирање, рефлексција: истицање добити од примене ННК у сукобу, значај јасног изражавања сопствених осећања и потреба, употреба *крућа осећања и потреба*.

Завршни коментар наставника: Вежбамо кључне вештине за превазилажење сукоба. Таквим изражавањем доприносимо разумевању себе и другог и доприносимо ненасилном разрешавању сукоба. Не нападамо, не повређујемо другог. Водимо рачуна о задовољавању потреба и једне и друге стране у сукобу. То радимо и онда када је то тешко, и онда када неко нарушава наше вредности и нас повређује. То управо јесте начин поновног успостављања вредности сарадње, мира и толеранције у демократској заједници. Наставник подсећа ученике да користе *крућа осећања и потреба* у свакој прилици.

Време: 45 минута

Социјална форма: рад у пару, размена у великој групи.

Модерацијски материјал: цедуљице са исписаним опозитима-супротностима за поделу на парове, радна свеска – радионица 20.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да се испробавају у примени основних поставки ННК и тако оснажују,

- да препознају везу између сопственог понашања у сукобу и одговора друге стране,
- да примене ја-поруку у својој породичној средини и то баш онда када им је тешко, када неко нарушава неку њихову вредност.

АКТИВНО САОСЕЋАЈНО СЛУШАЊЕ – 21. час

Циљеви: упућивање ученика у вештине слушања и разумевања туђе тачке гледишта, као суштинске компоненте у решавању сукоба.

Методе: рад на тексту, мини предавање.

Секвенце радионице:

1. Подела на парове. Поделу обавити на интересантан начин.
2. Ситуација која је заболела – рад у пару.
3. Технике активног слушања – мини предавање.
4. Вежбање активног слушања у паровима.
5. Самоевалуација.
6. Размена на тему карактеристика активног слушања и како су се при активном слушању ученици осећали.
7. Дискусија, сумирање, рефлексација: значај активног слушања за разумевање друге особе. Порука Жирафковог исказа: „Један пар жирафећих ушију довољан је за цео свет“, јесте да је важније како нешто чујемо од тога како га изговарамо. На појединцу је одговорност за избор да ли ће се емпатски повезати са саговорником, тј. коју ће *врсту ушију* ставити и како ће реаговати када нешто чује.

Време: 45 минута

Социјална форма: рад у пару, размена у великој групи.

Модерацијски материјал: радна свеска – радионица 21.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да препознају основне поставке ННК и примењују их у свакодневној комуникацији,
- да познају основне технике активног слушања и њихове карактеристике,
- да препознају сопствено понашање у ситуацији слушања и да су спремни да примене неку од техника слушања,
- да увиде везу између понашања у сукобу и какве су последице у зависности од начина слушања
- да буду спремни за саосећање с другима,
- да примене саосећајно слушање у ситуацији сукоба.

СУКОБЕ ПРЕТВАРАМО У МИР – 22. час

Циљеви: подршка ученицима да увиде да постоје решења сукоба у којима су обе стране задовољне; подстицање ученика да дођу до решења сукоба тако да потребе и једне и друге стране буду задовољене; развијање схватања да сукоб не мора нужно да подразумева губитак било које стране у сукобу.

Методе: рад на тексту, мини предавање.

Секвенце радионице:

1. Асоцијације – на конфликт.
2. Подела на мале групе.
3. Могући исходи сукоба – мини предавање.
4. Вежбање у малој групи – решења за задате ситуације.
5. Размена – сви типови исхода; помоћ уколико се ученици не снађу у тзв. *win/win* комбинацији (када су обе стране на добитку).

6. Дискусија, сумирање, рефлексива. Конфликт је саставни део живота! Конфликт представља уобичајену појаву и не значи да је нужно негативно обојен и повезан с насиљем. Могуће га је решити ненасилно и то тако да обе стране буду задовољне! Избор да га решимо тако да обе стране добију оно што желе чини наш живот квалитетним.

Време: 45 минута

Социјална форма: рад у пару, размена у великој групи.

Модерацијски материјал: радна свеска – радионица 22.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да прихвате чињеницу да конфликт увек можемо решити конструктивно, с позитивним исходом,
- да примењују саосећајно слушање у ситуацији сукоба,
- да желе да преговарају,
- да аргументовано излагање усмере на постизање заједничких циљева,
- да у ситуацији сукоба теже *win/win* исходу (када су обе стране на добитку),
- да употребљавају ја-емпатију и ти-емпатију у свакодневној комуникацији, нарочито у ситуацији сукоба,
- да буду спремни да преузму одговорност за своје поступке у ситуацији када су у сукобу.

ТИМСКИ РАДИМО – 23. час

Циљеви: уочавање разлике у функционисању тима и групе; упознавање ученика са обележјима тимског рада; стављање ученика у ситуацију да увиде предности тимског рада; упознавање ученика с начином функционисања у тиму; уочавање значаја улоге и доприноса сваког члана тима.

Методе: рад на тексту, мини предавање.

Секвенце радионице:

1. Подела на групе. Поделу обавити на основу танграм-слагалице.
2. Ученици праве кулу од карата – рад у групи.
3. Презентација – разгледање кула од карата.
4. Самоевалуација – попуњавање табеле у групи.
5. Попуњавање упитника – рад у групи.
6. Презентација резултата табеле и упитника, уз анализу.
7. Дискусија, сумирање, рефлексива: самоевалуација и евалуација рада група.

Време: 45 минута

Социјална форма: рад у пару, размена у великој групи.

Модерацијски материјал: шпил карата за сваку групу; слагалице за поделу на групе – карте или слике из новина или календара; смајлији; табела; упитник, радна свеска – радионица 23.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да препознају принцип функционисања тима и неопходност постојања поделе улога у тиму,
- да схвате разлике између функционисања групе и тима,
- да приликом комуникације у тиму примењују ја-емпатију, ти-емпатију и саосећајно слушање,
- да желе да преговарају у ситуацији долажења до решења,
- да су способни да сагледају своје понашање у тиму и једнако цене улоге осталих чланова тима,
- да буду спремни да сагледају своје мишљење и прилагоде га групи у циљу проналажења заједничког решења.

У ТИМУ ЗА СВАКОГ МЕСТА ИМА – 24. час

Циљеви: уочавање разлике у функционисању тима и групе; упознавање ученика са обележјима тимског рада; стављање ученика у ситуацију да увиде предности тимског рада; упознавање ученика с начином функционисања у тиму; уочавање значаја сваке улоге у тиму и доприноса сваког члана тима.

Методе: рад на тексту, мини предавање.

Секвенце радионице:

1. Подела на групе на основу тачкице у боји на челу.
2. Разлика група-тим – рад на листи у радној свесци.
3. Презентација.
4. Договарање кроз анализу – конкурс за пријем новог члана у групу.
5. Презентација.
6. Дискусија, сумирање, рефлексција. Наставник помаже ученицима да при расподели улога у тиму уоче разноврсност квалитета које појединци поседују, као и неопходност договарања, разумевања и уважавања.

Време: 45 минута

Социјална форма: рад у пару, размена у великој групи.

Модерацијски материјал: радна свеска – радионица 24.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да препознају и прихвате неопходност поделе улога у тиму,
- да могу да сагледају квалитет сваке улоге у тиму,
- да приликом комуникације у тиму примењују ја-емпатију, ти-емпатију и саосећајно слушање и да прихвате одговорност за комуникацију и друге процесе који се одвијају у тиму,
- да прихвате сопствену одговорност за односе, процесе, исход рада и свој допринос у тиму,
- да једнако цене улоге свих чланова у тиму,
- да буду спремни да сагледају своје мишљење и прилагоде га групи у циљу проналажења заједничког решења,
- да буду спремни за рефлексiju у односу на сопствене поступке у тиму.

ДА СЕ ЧУЈЕ НАШ ГЛАС – ЖЕЛИМО ДА ПРОМЕНИМО... – 25. час

Циљеви: охрабривање ученика да наведу ситуације у школи за које сматрају да не подржавају или да нарушавају њихова права – на игру, здравље, развој, приватност.

Методе: симулација, демонстрација.

Секвенце радионице:

1. Подела на групе. Подела се врши помоћу цедуљица: 5 лавова, 5 петлова, 5 зечева, 5 коња.
2. Набрајање идеја – шта је то што вам смета у школи.
3. Презентација.
4. Подела задатака за припрему симулације и демонстрације:
 - за ЛАВОВЕ: са своје листе одаберите једну ситуацију и прикупите податке који говоре у прилог томе да је неко од ваших права угрожено, зашто је измена ситуације неопходна и ко ће од тога имати користи;
 - за ПЕТЛОВЕ: са своје листе одаберите једну ситуацију и анкетаирајте ученике шта мисле о том проблему;

- за ЗЕЧЕВЕ: са своје листе одаберите једну ситуацију и обратите се управи школе у вези вашег проблема и потребе да се ту нешто мења;
- за КОЊЕ: са своје листе одаберите једну ситуацију и направите ТВ прилог налик на оне који се емитују у јутарњем програму, предвидите директно укључење гледалаца.

5. Презентација рада група.

6. Дискусија, сумирање, рефлексција – значај деловања кад нам је неко право угрожено.

Време: 45 минута

Социјална форма: рад у пару, размена у великој групи.

Модерацијски материјал: радна свеска – радионица 25.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да препознају њихова права и позивају се на њих,
- да разумеју одговорност према себи, другим људима, заједници и да желе да делају у складу с њом,
- да прикупљају податке, критички их анализирају и проверавају,
- да су привржени демократским начелима и поступцима
- да схватају значај сопственог делања у заједници,
- да прихвате неопходност постојања поделе улога у тиму и да негују демократске односе и процедуре у тиму,
- да се залажу за неговање и уважавање једнакости и правде.

И МИ СЕ ПИТАМО – 26. час

Циљеви: охрабривање ученика да наведу ситуације у школи за које сматрају да не подржавају њихова права – на игру, развој, безбедност, здравље; увиђање значаја сопственог доприноса унапређењу и оплемењивању свих аспеката школске средине.

Методе: симулација, демонстрација.

Секвенце радионице:

1. Настављање реченице: *Моја школа је за мене као...*
2. Набрајање идеја – шта све чини школски живот.
3. Подела на групе.
4. Договор – којом облашћу школског живота ћемо се бавити у малој групи.
5. Дискусија, сумирање, рефлексција – од велике је важности да се бавимо стварима које нас се тичу, да користимо своје право на партиципацију.

Време: 45 минута

Социјална форма: рад у пару, размена у великој групи.

Модерацијски материјал: радна свеска – радионица 26.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да разумеју шта је то одговорност према себи, према другим људима, према заједници у којој живе (у овом случају према школи),
- да схвате могућност и начин за давање сопственог доприноса заједници,
- да прикупљају податке од значаја, критички их анализирају и проверавају,
- да негују демократске односе и процедуре у тиму,
- да се залажу за неговање и уважавање једнакости и права у заједници.

ЖЕЛИМО ДА У ШКОЛИ ПРОМЕНИМО... – 27. час

Циљеви: охрабривање ученика да наведу ситуације у школи за које сматрају да не подржавају њихова права – на игру, развој, безбедност, здравље; увиђање значаја сопственог доприноса унапређењу и оплемењивању свих аспеката школске средине.

Методe: анализа, дискусија.

Секвенце радионице:

1. Анализа – ученици у истим групама сагледавају шта је ишло тешко, а шта лако у раду на прошлом часу.
2. Извештавање група.
3. Заједничка анализа.
4. Избор једног проблема.
5. Размена – фокус на питањима:
 - Да ли је та промена реално могућа?
 - Да ли се може остварити у одређеном времену?
 - Ко све може да учествује у спровођењу промене?
 - Ко би све био укључен у спровођење промене и с којом улогом?
6. Дискусија, сумирање, рефлексива.

Време: 45 минута

Социјална форма: рад у пару, размена у великој групи.

Модерацијски материјал: радна свеска – радионица 27.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да разумеју шта је то одговорност према себи, према другим људима, према заједници у којој живе (у овом случају према школи), да буду спремни да прихвате ту одговорност и спремни за заштиту својих и туђих права,
- да сагледају сопствено понашање, сопствене снаге и слабости, да направе рефлексиву сопственог понашања,
- да поштују демократске принципе при укључивању у процес одлучивања од заједничког интереса,
- да схвате значај давања сопственог доприноса заједници и залагања за демократске принципе.

ДЕЛУЈЕМО ЈЕДИНСТВЕНО – 28. час

Циљеви: упознавање ученика с демократском процедуром одлучивања и вођење ученика кроз ту процедуру како би дошли до заједничког решења проблема за које се сви залажу; подстицање ученика да креативно и дивергентно мисле о могућим начинима за постизање сопствених циљева.

Методe: предавање, брејнсторминг, анализа, презентација.

Секвенце радионице:

1. Детаљан план акције – мини предавање.
2. Набрајање идеја – на које све начине могу да успоставе контакт с неким од значаја за акцију.
3. Инструкција за рад по групама.
4. Израда планова акције – рад у групи.
5. Презентација.
6. Дискусија, сумирање, рефлексива.

Време: 45 минута

Социјална форма: рад у пару, размена у великој групи.

Модерацијски материјал: радна свеска – радионица 28.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да поштују демократске принципе при укључивању у процес одлучивања о стварима од заједничког интереса,

- да схвате значај давања сопственог доприноса заједници и залагања за заједнички интерес,
- да направе рефлексију сопственог понашања – снага, слабости, као и саме средине – препрека и могућности, и да у складу с тим креирају визију деловања,
- да усвоје вештине неопходне за сарадњу и унапређење живота у заједници.

АРГУМЕНТИ ЗА НАШУ ВИЗИЈУ – 29. час

Циљеви: развијање вештине прикупљања података релевантних за проблем који ученици обрађују; развијање вештина заступања и јавног наступања.

Метод: анализа, дискусија, презентација.

Секвенце радионице:

1. Бацање *йо-леда* на продукте с прошлог часа.
2. Визија – временска линија промене.
3. Инструкција за рад по групама. Групе остају у истом саставу од прошлог часа.
4. Рад у групи – стварање простора за идеалну промену.
5. Размена – наведите све разлоге због којих се залажете за промену:
 - Који ће ваши интереси бити задовољени?
 - Која ће ваша права и потребе на тај начин бити задовољени?
 - Да ли ће та промена унапредити квалитет живота и других особа?
 - Да ли та промена може да угрози некога?
6. Дискусија, сумирање, рефлексија – сви ти одговори, разлози, називају се аргументи. Свака част за аргументацију!

Време: 45 минута

Социјална форма: рад у пару, размена у великој групи.

Модерацијски материјал: радна свеска – радионица 29.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да поштују демократске принципе при укључивању у процес одлучивања о стварима од заједничког интереса,
- да схвате неопходност интересовања за свет око себе и прихвате значај давања сопственог доприноса у унапређивању квалитета живота у заједници,
- да направе анализу средине – препрека и могућности, и да у складу с тим направе визију деловања,
- да усвоје вештине неопходне за сарадњу и унапређење односа с другима, водећи рачуна о потребама других.

ЗАСТУПАМО СВОЈЕ ИНТЕРЕСЕ – 30. час

Циљеви: развијање вештине прикупљања података релевантних за проблем који ученици обрађују; развијање вештина заступања и јавног наступања.

Напомена: Овај час је наставак активности с претходног часа: анализа скале процене сваког ученика; сумирање; дискусија о аргументацији, ставу, понашању заступника – шта је оно што је најважније када делегирамо некога да нас негде представља и заступа.

Метод: брејнсторминг, излагање, дискусија, анализа.

Секвенце радионице:

1. Набрајање идеја – значајне особе.
2. Подела на групе. Групе остају у истом саставу од прошлог часа.
3. Инструкција за рад по групама. Припрема презентације – јавног наступа.
4. Презентација – представљање жељене промене по кључним питањима.

5. Дискусија, сумирање, рефлексија – значај сопственог учешћа.

Време: 45 минута

Социјална форма: рад у пару, размена у великој групи.

Модерацијски материјал: радна свеска – радионица 30.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да схвате неопходност интересовања за свет око себе и прихвате значај давања сопственог доприноса у унапређењивању квалитета живота у заједници,
- да усвоје вештине заступања и јавног наступања.

БИСЕР-МЕСТО – НАША АКЦИЈА ИЗВАН ШКОЛЕ – 31. час

Циљеви: планирање и спровођење акције за решавање одабраног проблема; преузимање одговорности за очување природних богатстава; планирање и преузимање малих корака у реализацији акције; анимирање одраслих и вршњака кроз тимски рад; развијање демократских процедура; развијање аргументованог излагања и неговање толеранције.

Методе: рад на материјалу, презентација, размена.

Секвенце радионице:

1. Набрајање идеја – о местима у околини која су *дар природе*.
2. Прављење заједничке листе бисера природе.
3. Подела на групе.
4. Избор једног бисер-места за даље разматрање – групни рад.
5. Избор акције која се може предузети како би се бисер-место могло оплеменити, уредити, сачувати... Договор о акцији.
6. Израда плана акције у три (или више) корака: конкретизовање када, ко, шта, како и с ким ради како би се акција реализовала.
7. Презентација рада група.
8. Осврт на начин на који је свака група постигла договор.
9. Избор једне од презентованих акција на којој ће радити цело одељење.

Време: 45 минута

Социјална форма: рад у групи, размена у великој групи.

Модерацијски материјал: постери, картице за поделу на групе (предлог: направити картице на којима су исписани еко-системи: шума, ливада, језеро, река, планина...), радна свеска – модел плана акције кроз кораке, радионица 31.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да заузму проактиван став у односу на своју околину,
- да сарађују и примењују демократске процедуре при избору акције,
- да планирају сложеније акције кроз мање кораке,
- да увиде сопствену одговорност и одговорност других за очување природе.

НАША ЈЕ АКЦИЈА АТРАКЦИЈА – 32. час

Циљеви: планирање и спровођење акције за решавање одабраног проблема; преузимање одговорности за очување природних богатстава; планирање и преузимање малих корака у реализацији акције; анимирање одраслих и вршњака кроз тимски рад; развијање демократских процедура, аргументованог излагања и толеранције.

Методе: рад на материјалу, презентација, размена.

Секвенце радионице:

1. Подела на групе помоћу слагалице.
2. Осмишљавање изложбе кућних љубимаца уз договор о пропозицијама.

3. Презентација рада група.

4. Избор једног од предложених начина демократском методом.

Време: 45 минута

Социјална форма: рад у групи, размена у великој групи.

Модерацијски материјал: слагалица – слике пејзажа (може из календара) исечене на неколико делова за поделу на групе, радна свеска – упитник о пропозицијама, радионица 32.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да врше аргументовану размену на основу питања из упитника,
- да постигну заједнички договор,
- да увиде сложеност акције коју треба реализовати и могућност доприноса сваког појединца,
- да заузимају проактиван став и развијају еколошку свест,
- да бар на један начин промовишу бригу о природи (изложба).

5. ТЕМА: МЕЋУЗАВИСНОСТ И РАЗВИЈАЊЕ ЕКОЛОШКЕ СВЕСТИ

МЕЋУЗАВИСНОСТ – 33. час

Циљеви: разумевање света као система у коме су сви елементи – људи, догађаји, места... – међусобно повезани.

Методе: илустровање појмова, откривање веза међу појмовима и закључивање, илустрација.

Секвенце радионице:

1. Извлачење појмова из кутије.
2. Индивидуално илустровање извучених појмова.
3. Слободна шетња у простору и упаривање на наставников знак СТОП.
4. Откривање везе међу упареним појмовима.
5. Осмишљавање заједничке приче или цртежа који илуструју повезаност два појма.
6. Извештавање парова или изложба продуката.

Време: 45 минута

Социјална форма: индивидуални рад, рад у пару.

Модерацијски материјал: листа појмова (види круг са појмовима), папир А4, фломастери, селотејп, радна свеска – радионица 33 (за рад код куће).

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да откривају повезаност различитих елемената нашег света,
- да развијају свест о јединствености света и о одговорности сваког његовог елемента за све остале.

МРЕЖА ЖИВОТА – 34. час

Циљеви: упознавање међузависности која постоји у природи.

Методе: рад на материјалу, илустровање, размена.

Секвенце радионице:

1. Извлачење појмова из кутије.
2. Илустровање извученог појма. Сваки ученик лепи појам као беџ.
3. Повезивање појмова из природе унутар круга: наставник започиње мрежу живота тако што баца клупко једном од ученика из круга и говори о вези свог појма с појмом који на беџу има тај ученик.

4. Повезивање појмова из природе унутар круга: игра се наставља тако што ученик обмота конач око свог кажипрста, даље баца клупко неком ученику из круга и говори о вези свог појма с појмом тог ученика... и тако док сви ученици не буду уплетени у круг.

Време: 45 минута

Социјална форма: индивидуални рад, размена у великој групи.

Модерацијски материјал: кутија с припремљеним цедуљама на којима су појмови из природе, фломастери, клупко вуне или канапа, радна свеска – радионица 34 – простор за бележење три појма и њихових веза после реализоване активности.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да развијају свест о повезаности и међузависности свих делова природе.

БРИНЕМО О БИЉКАМА И ЖИВОТИЊАМА – 35. час

Циљеви: преузимање одговорности за очување природних богатстава; планирање и предузимање малих корака у непосредној околини; анимирање вршњака и одраслих кроз тимски рад.

Методе: асоцијација, дискусија, стварање.

Секвенце радионице:

1. Асоцијација на реч *природа*.
2. Маштање – да нисам човек био бих неки други део природе – који?
3. Размена.
4. Подела на групе. Врши се на основу жеље изражене у претходној активности.
5. Рад у групи – откривање и осмишљавање бриге за део природе који група представља.
6. Размена у великој групи.
7. Прављење свечане изјаве целе групе којом се обавезују да ће одговорно и с љубављу бринути о природи.

Време: 45 минута

Социјална форма: индивидуалан рад, рад у групи, размена у великој групи.

Модерацијски материјал: радна свеска – радионица 35, образац за свечану изјаву.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да заузимају проактиван став и развијају еколошку свест;
- да другима представе свој став о бризи о природи.

6. ТЕМА: ЕВАЛУАЦИЈА

ЈА ПРЕ, ЈА ПОСЛЕ – 36. час

Циљеви: подстицање ученика да сами процене програм који су похађали и сопствено напредовање.

Методе: анализа, дискусија.

Секвенце радионице:

1. Лични осврт на програм, са изношењем аргумената зашто нам се нешто из програма допада.
2. Размена у великој групи.
3. Самоевалуација – самопроцена на основу листе за процену.
4. Анкетирање родитеља – размена о променама под утицајем ГВ.
5. Размена у великој групи.
6. Честитке за савладане садржаје, изражавање дивљења.

Време: 45 минута

Социјална форма: индивидуалан рад, размена у великој групи.

Модерацијски материјал: радна свеска – радионица 36.

Исходи часа – Ученици су у стању, способни су, могу:

- да стекну увид у активности које су значајне за лични развој,
- да стекну увид у целину програма,
- да процене програм и поједине радионице у односу на сопствену добит,
- да упознају различите начине испитивања (анкета, тест) и опробају се у њима,
- да направе увид у коментаре родитеља.

**ПРИРУЧНИК ЗА НАСТАВНИКЕ ЗА УПОТРЕБУ РАДНЕ СВЕСКЕ
ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ – САЗНАЊЕ О СЕБИ И ДРУГИМА 4**
прво издање

аутори

Валерија Живковић, Марина Остојић, Јелена Димитријевић

рецензенти

проф. др Жарко Требјешанин, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд

Зорица Нобл, професор разредне наставе, ОШ „Вељко Дугошевић“, Београд

Татјана Љубомировић, наставник разредне наставе, ОШ „Ратко Вукићевић“, Ниш

лектор

Ивана Игњатовић

ликовни уредник

Јелена Рељић

припрема за штампу

Љиљана Павков

уредник

Наталија Панић

издавач

Креативни центар

Градиштанска 8

Београд

тел./факс: 011/38 20 464, 38 20 483, 24 40 659

copyright © Креативни центар 2011